МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

_____

(підпис)

«___»_____20___р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

за бакалаврською програмою «Фінанси, фінансовий менеджмент та страхування»

на тему: **«Доходи місцевих бюджетів: оптимізація формування та резерви зростання»**

Виконавець:

студент 41 групи ФФБС

Полковський Геннадій Сергійович _____

/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Кир’язова Тетяна Олександрівна _____

/підпис/

ОДЕСА - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП ……..…….…. 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ……...……...……. 5

1.1. Доходи місцевих бюджетів: економічна сутність, джерела формування та роль ……. 5

1.2. Принципи формування доходів місцевих бюджетів, їх склад та класифікація ……..……. 11

1.3. Особливості формування доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах ….18

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВИКОНАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ …… 24

2.1. Моніторинг формування дохідної частини місцевих бюджетів України ..… 24

2.2. Міжбюджетні трансферти, їх структура та вплив на формування дохідної частини місцевих бюджетів ……..…….. 36

2.3. Моніторинг виконання дохідної частини бюджету Одеської міської територіальної громади ……..….. 41

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ……..…… 46

3.1. Досвід зарубіжних країн у формуванні доходів місцевих бюджетів та його імплементація у вітчизняну практику ……..……. 46

3.2. Проблеми формування та шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів України …… 53

ВИСНОВКИ …… 62

Список використаних джерел ……..…… 65

Додатки ……...……. 70

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах євроінтеграційних процесів та децентралізації соціально-економічний розвиток країни вимагає посилення ролі місцевого самоврядування та їх фінансового забезпечення. У цьому контексті важливе значення має система доходів місцевих бюджетів, яка визначає фінансову спроможність територіальних громад, їхню здатність реалізовувати соціальні програми, розвивати інфраструктуру, надавати якісні публічні послуги населенню, самостійно вирішувати питання місцевого значення. Питання наповнення місцевих бюджетів набуває особливої актуальності з огляду на процеси фінансової децентралізації. Передача значної частини повноважень і відповідальності на місцевий рівень вимагає наявності стабільних та достатніх джерел фінансових ресурсів. Однак на практиці громади стикаються з низкою викликів: обмежений податковий потенціал окремих територій, нерівномірність розподілу доходів між громадами, залежність від трансфертів із державного бюджету, а також недосконаліть механізмів адміністрування окремих місцевих податків і зборів.

Зважаючи на зазначене, особливої уваги набувають питання оптимізації формування доходної частини місцевих бюджетів, пошуку додаткових резервів зростання надходжень та підвищення ефективності управління ними. Науково обґрунтований підхід до аналізу структури доходів місцевих бюджетів, механізмів їх формування та оцінки фіскального потенціалу дозволяє розробити практичні рекомендації щодо посилення фінансової спроможності територіальних громад.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження та аналіз формування доходів місцевих бюджетів, обґрунтування шляхів їх оптимізації та виявлення резервів зростання із врахуванням сучасних соціально-економічних умов.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні завдання:

- розкрити економічну сутність та роль доходів місцевих бюджетів;
- визначити принципи формування доходів місцевих бюджетів їх склад та класифікацію;
- дослідити особливості формування доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах;

- провести моніторинг формування дохідної частини місцевих бюджетів України;
- виявити вплив міжбюджетних трансфертів на формування дохідної частини місцевих бюджетів;
- провести моніторинг виконання дохідної частини бюджету Одеської міської територіальної громади;
- дослідити зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів та можливості його імплементації у вітчизняну практику;
- визначити проблеми формування та шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів України.

Об'єктом дослідження виступає процес формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є економічні відносини між державою, юридичними та фізичними особами, що виникають у процесі формування доходів місцевих бюджетів.

Методи дослідження. Під час виконання роботи використовувалися такі методи - економічного аналізу, статистичного аналізу, спостереження, порівняння, метод обробки показників у динаміці, групування, метод класифікації, метод графічного узагальнення.

Інформаційна база дослідження. Закони України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, сайту Одеської міської територіальної громади, підручники, навчальні посібники, праці вітчизняних та зарубіжних науковців, Інтернет-ресурси, які узагальнюють інформацію щодо формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Публікації. Основні положення кваліфікаційної роботи викладені в науковій праці «Проблеми формування доходів місцевих бюджетів».

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається з вступу, трьох розділів, висновок, використаних джерел та додатків. Обсяг роботи викладено на 72 сторінках, список використаних джерел - 54 найменувань на 5 сторінках. Робота містить 13 таблиць, 16 рисунків та 3 додатки на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Доходи місцевих бюджетів: економічна сутність, джерела формування та роль

В умовах децентралізації влади та реформування системи місцевого самоврядування в Україні особливої актуальності набуває проблематика формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Доходи місцевих бюджетів виступають фінансовою основою місцевого самоврядування та забезпечують економічний і соціальний розвиток відповідних територій. З огляду на це, важливим є теоретичне осмислення економічної сутності доходів місцевих бюджетів та їх ролі у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад.

У сучасній економічній науці існують різні підходи до визначення сутності доходів місцевих бюджетів. Розглянемо деякі з них (таблиця 1.1).

Аналізуючи різні підходи до визначення доходів місцевих бюджетів, можна стверджувати, що їх економічна сутність полягає у сукупності економічних відносин, пов'язаних з формуванням та розподілом фінансових ресурсів на місцевому рівні, які використовуються органами місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій та завдань. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок місцевих податків і зборів, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та міжбюджетних трансфертів.

З точки зору економічної теорії, доходи місцевих бюджетів можна розглядати як інструмент перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу, що забезпечує фінансування суспільних потреб на місцевому рівні. У процесі такого перерозподілу формуються економічні відносини між державою, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та населенням. Ці відносини мають об'єктивний характер і є невід'ємною складовою суспільного відтворення.

Таблиця 1.1.

Підходи до визначення сутності доходів місцевих бюджетів
Відповідно до Бюджетного кодексу України, доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).
За визначенням Василика О.Д., доходи місцевих бюджетів – це економічні відносини, що виникають у процесі формування фінансових ресурсів на регіональному рівні, призначених для реалізації функцій і завдань місцевих органів влади.
Луніна І.О. розглядає доходи місцевих бюджетів як частину централізованих фінансових ресурсів держави, необхідних для виконання місцевими органами влади покладених на них функцій.
Бондарук Т. визначає доходи таким чином: Доходи місцевого бюджету – це фінансові кошти, що надходять у строго визначеному порядку та обсязі, встановленому бюджетним законодавством України та муніципальними нормативно-правовими актами, до бюджету конкретного виду адміністративно-територіальної одиниці з метою створення фінансово-економічної основи для вирішення питань місцевого значення інтересах населення та виконання переданих державних повноважень.
За визначенням Павлюка К. Доходи місцевого бюджету - це частина фінансових ресурсів певної територіальної одиниці, що створюються у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у бюджетному фонді для забезпечення соціальних і економічних потреб цієї територіальної одиниці.
Вігура О. дає таке визначення: Доходи місцевих бюджетів – це економічні відносини, які виникають у процесі формування фінансових ресурсів на регіональному рівні та призначені для реалізації функцій і завдань органів місцевого самоврядування.

У контексті економічної сутності доходів місцевих бюджетів важливим є розуміння їх зв'язку з видатками. Видатки місцевих бюджетів відображають економічні відносини, що виникають у процесі використання централізованих фондів грошових коштів для забезпечення виконання функцій місцевого самоврядування. Принцип відповідності доходів і видатків є фундаментальним для

організації міжбюджетних відносин та забезпечення ефективного функціонування місцевих фінансів.

Економічна сутність доходів місцевих бюджетів тісно пов'язана з принципами фіскального федералізму та фінансової децентралізації. Фінансова децентралізація передбачає розширення доходної бази місцевих бюджетів, збільшення власних надходжень, посилення фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Це сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, посиленню відповідальності місцевої влади перед громадою, активізації економічної діяльності на місцевому рівні.

Доходи місцевих бюджетів надходять із різноманітних джерел, порядок формування яких регулюється різними нормативно-правовими актами. Незважаючи на різницю у джерелах, їхня суть однакова. Усі ці надходження формують фінансові ресурси, що акумулюються в місцевому бюджеті. Основним джерелом наповнення місцевих бюджетів є податки, які, по суті, представляють собою примусове вилучення державою частини новоствореної вартості.

Останніми роками питання формування доходної бази місцевих бюджетів перебуває в центрі уваги науковців, представників органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та фінансових структур. Проте зусилля, спрямовані на реформування цієї сфери, досі не призвели до створення максимально ефективної системи розподілу повноважень між державними та місцевими органами. В економічній літературі досі бракує науково обґрунтованих підходів до створення доходної бази місцевих бюджетів, яка б відповідала фінансовим потребам органів місцевої влади згідно з їхніми функціями. Місцевий бюджет має бути ефективним інструментом, що дозволяє узгодити сучасний рівень економічного і соціального розвитку з довгостроковими пріоритетами суспільства. Ідеальною є модель бюджету, яка забезпечує гармонію між завданнями економічного зростання і соціального забезпечення.

Бюджет складається із загального та спеціального фондів. Джерела формування доходів місцевих бюджетів представлено на рис. 1.1.

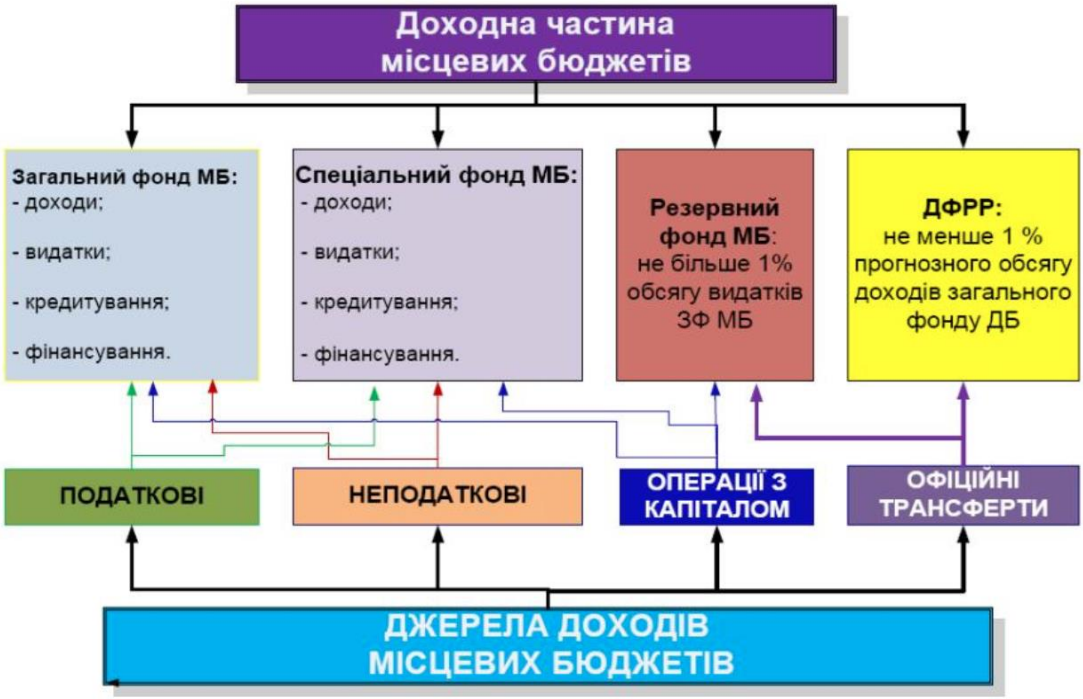

Рис. 1.1. Джерела формування доходів місцевих бюджетів

Чинники, які впливають на джерела доходів місцевих бюджетів, поділяються на економічні, соціальні, правові, адміністративні та територіальні (табл. 1.2).

Особливістю доходів місцевих бюджетів є їх тісний взаємозв'язок з економічним потенціалом відповідної території. Розвиток виробництва, зростання доходів населення, підвищення вартості нерухомого майна – всі ці фактори безпосередньо впливають на обсяги податкових надходжень до місцевих бюджетів. Водночас, доходи місцевих бюджетів є не лише результатом економічного розвитку території, а й його потужним стимулом, оскільки вони забезпечують фінансування програм і проєктів, спрямованих на розвиток місцевої інфраструктури, підтримку підприємництва, вирішення соціальних проблем тощо.

Роль доходів місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку територій важко переоцінити. По-перше, вони забезпечують фінансову основу місцевого самоврядування, надаючи органам місцевої влади необхідні ресурси для виконання покладених на них функцій.

По-друге, доходи місцевих бюджетів є важливим інструментом регулювання економічних і соціальних процесів на місцевому рівні, дозволяючи впливати на структуру виробництва, інвестиційну активність, рівень зайнятості тощо.

Таблиця 1.2.

Чинники, які впливають на джерела доходів місцевих бюджетів

1. **Економічні чинники:**
• Рівень розвитку місцевої економіки — більше підприємств і виробництва = більше податкових надходжень. • Інвестиційна привабливість регіону — залучення інвестицій стимулює економічну активність і, відповідно, доходи. • Зайнятість населення — високий рівень зайнятості забезпечує надходження ПДФО та інших податків. • Обсяг малого та середнього бізнесу — він часто є джерелом стабільних податкових надходжень.
2. Соціальні чинники:
• Чисельність та структура населення — більша кількість платників податків підвищує доходи. • Рівень доходів населення — визначає обсяг споживання, а отже, надходження від непрямих податків. • Міграційні процеси — впливають на базу оподаткування та потребу в соціальних витратах.
3. Правові чинники:
• Бюджетне та податкове законодавство — визначає, які доходи і в якій частині надходять до місцевих бюджетів. • Закони про міжбюджетні трансферти — регулюють систему дотацій, субвенцій та інших надходжень.
4. Адміністративні чинники:
• Ефективність податкового адміністрування — залежить від роботи місцевих фінансових органів та податкової служби. • Місцеве самоврядування та фінансова автономія — розширення повноважень дозволяє органам місцевої влади краще управляти ресурсами.
5. Територіальні чинники:
• Географічне положення — наявність транспортних коридорів, доступ до ресурсів, прикордонне розташування тощо. • Природно-ресурсний потенціал — сприяє надходженням від оренди, екологічних зборів тощо. • Інфраструктурний розвиток — приваблює інвесторів і підвищує економічну активність.

По-третє, вони сприяють реалізації принципу соціальної справедливості шляхом перерозподілу фінансових ресурсів між різними верствами населення та територіями.

В теперішний час надходження місцевих бюджетів мають стратегічну роль у процесі децентралізації влади та модернізації місцевого самоврядування. Забезпечення підвищення фінансової автономії місцевих органів влади, розширення їх дохідної бази сприяє росту ефективності використання бюджетних коштів, посиленню відповідальності місцевої влади перед громадою, активізації економічної діяльності на місцевому рівні.

Щодо забезпечення соціально-економічного розвитку територій роль доходів місцевих бюджетів визначається також їх функціями. Виділимо такі сновні функції доходів: фіскальна (формує фінансові ресурси місцевого самоврядування), регулююча (впливає на різні економічні процеси на місцевому рівні), стимулююча (створює умови для економічного розвитку території), контрольна (забезпечує належний контроль за своєчасним та повним надходженням до бюджету), соціальна (фінансування соціальних програм та заходів).

У сучасних умовах доходи місцевих бюджетів є важливим інструментом стимулювання підприємницької активності, залучення інвестицій, розвитку інфраструктури, підвищення якості життя населення. Вони створюють фінансові передумови для реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на формування конкурентоспроможних територіальних громад, здатних забезпечити високий рівень якості життя своїх мешканців.

Таким чином, економічна сутність доходів місцевих бюджетів полягає у сукупності економічних відносин, пов'язаних з формуванням та розподілом фінансових ресурсів на місцевому рівні, які використовуються органами місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій та завдань. Доходи місцевих бюджетів відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової основи місцевого самоврядування, регулюванні економічних і соціальних процесів на місцевому рівні, стимулюванні економічного розвитку територій, підвищенні якості життя населення.

1.2. Принципи формування доходів місцевих бюджетів, їх склад та класифікація

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні була ініційована та впроваджена у 2014 році. Її головною метою стало формування сучасної моделі місцевого самоврядування, яка б ґрунтувалася на демократичних засадах, розширювала повноваження територіальних громад і забезпечувала їм необхідні фінансові ресурси. Суть цієї реформи полягає в передачі значної частини повноважень від центральної влади на місця, щоб громади мали змогу самостійно вирішувати питання місцевого значення.

Ключовою ціллю створення територіальних громад (ТГ) є забезпечення належного рівня життєдіяльності населення в межах своєї території, а також надання якісних та доступних послуг мешканцям. Практична реалізація децентралізації розпочалася у 2015 році і стала одним із головних напрямів реформи публічного управління в Україні.

Місцеві бюджети, завдяки наявним фінансовим ресурсам, відіграють активну роль у формуванні економічних і соціальних процесів в адміністративно-територіальних одиницях. Вони створюють умови для вирішення загальнодержавних завдань на регіональному рівні, а також сприяють підвищенню якості життя населення. Ефективне формування та раціональне використання фінансових ресурсів місцевими органами влади повинні здійснюватися з урахуванням державних стратегічних цілей і пріоритетів розвитку.

Формування доходної частини місцевих бюджетів ґрунтується на низці базових принципів, які забезпечують ефективність, стабільність та прозорість бюджетного процесу на місцевому рівні. Дотримання цих принципів є необхідною умовою для зміцнення фінансової самостійності територіальних громад і підвищення якості управління публічними фінансами.

1. Принцип фінансової самостійності. Цей принцип передбачає право місцевих органів влади самостійно формувати та використовувати власні фінансові ресурси. Він включає можливість розпоряджатися доходами, встановлювати місцеві

податки та збори в межах, визначених законом, а також визначати напрями видатків відповідно до потреб громади.

2. Принцип закріплення джерел доходів. Закріплення певних видів податкових та неподаткових надходжень за конкретними рівнями місцевих бюджетів забезпечує передбачуваність і стабільність фінансування. Це дозволяє органам місцевого самоврядування планувати свою діяльність на середньо- та довгострокову перспективу.

3. Принцип відповідності повноважень і ресурсів. Місцевим органам влади повинні надаватися фінансові ресурси, пропорційні обсягу делегованих повноважень. Це забезпечує можливість якісного виконання функцій, покладених на громади.

4. Принцип субсидіарності. Цей принцип означає, що повноваження повинні реалізовуватись на тому рівні влади, який є найближчим до громадянина, за умови наявності достатніх фінансових і адміністративних ресурсів.

5. Принцип цільового використання коштів. Доходи місцевих бюджетів мають використовуватися за цільовим призначенням — для забезпечення потреб громади, реалізації місцевих програм, підтримки інфраструктури тощо.

6. Принцип прозорості та підзвітності. Формування та використання доходів місцевих бюджетів повинні бути відкритими для громадськості. Це сприяє контролю з боку населення та підвищує довіру до місцевої влади.

7. Принцип економічної обґрунтованості. Розрахунок доходів бюджету має базуватися на реальних макроекономічних показниках, соціально-економічному потенціалі регіону та прогнозах розвитку території.

Фінансова база органів місцевого самоврядування ґрунтується насамперед на доходах місцевих бюджетів, які виступають матеріальним вираженням їх економічної самостійності. Саме ці доходи забезпечують фінансові можливості для розвитку інфраструктури, реалізації соціальних програм і підтримки життєдіяльності громад на відповідних територіях.

У міжнародній практиці формування доходної частини місцевих бюджетів базується переважно на двох ключових концептуальних підходах: принципі бюджетної еквівалентності та принципі національної солідарності.

Як зазначає професор Т. Бондарук, засадничим у цьому процесі має бути саме принцип бюджетної еквівалентності**,** який втілює ідею податкової справедливості. Цей принцип передбачає, що громадяни, підприємства та регіони повинні не лише брати участь у формуванні бюджету через сплату податків, а й отримувати адекватну вигоду у вигляді публічних послуг, які надаються за рахунок цих ресурсів. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між податковим навантаженням і рівнем бюджетного забезпечення на місцевому рівні. Згідно з цим принципом, обсяг доходів місцевих бюджетів повинен бути пропорційним податковому навантаженню, яке несуть жителі відповідного регіону. Іншими словами, можливості населення щодо отримання суспільних благ і послуг, що фінансуються з місцевих бюджетів, мають зростати разом із підвищенням рівня податків, які стягуються на цій території. Такий підхід сприяє формуванню справедливої системи розподілу бюджетних ресурсів та стимулює ефективне адміністрування податкових надходжень на місцевому рівні.

Другий підхід — принцип національної солідарності — ґрунтується на загальному понятті громадянської солідарності та на ряді економічних міркувань, які обґрунтовують необхідність перерозподілу ресурсів між регіонами. В основі цього принципу лежить ідея, що держава має забезпечити певний рівень фінансової рівноваги між адміністративно-територіальними одиницями, зменшуючи диспропорції у доходах місцевих бюджетів. Таким чином, слабші у фінансовому плані громади отримують підтримку з державного бюджету через механізми міжбюджетного вирівнювання, дотації та субвенції. Це дозволяє гарантувати мінімальний рівень надання базових послуг у всіх регіонах, незалежно від їх економічного потенціалу.

Розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування здійснюється на основі принципу субсидіарності**,** який передбачає надання територіальним громадам максимально широких повноважень. Відповідно до цього принципу, функції щодо надання базових суспільних послуг повинні бути закріплені за тією ланкою влади, яка є найближчою до громадян — безпосередніх отримувачів цих послуг.

Принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації представлено на рис. 1.2.

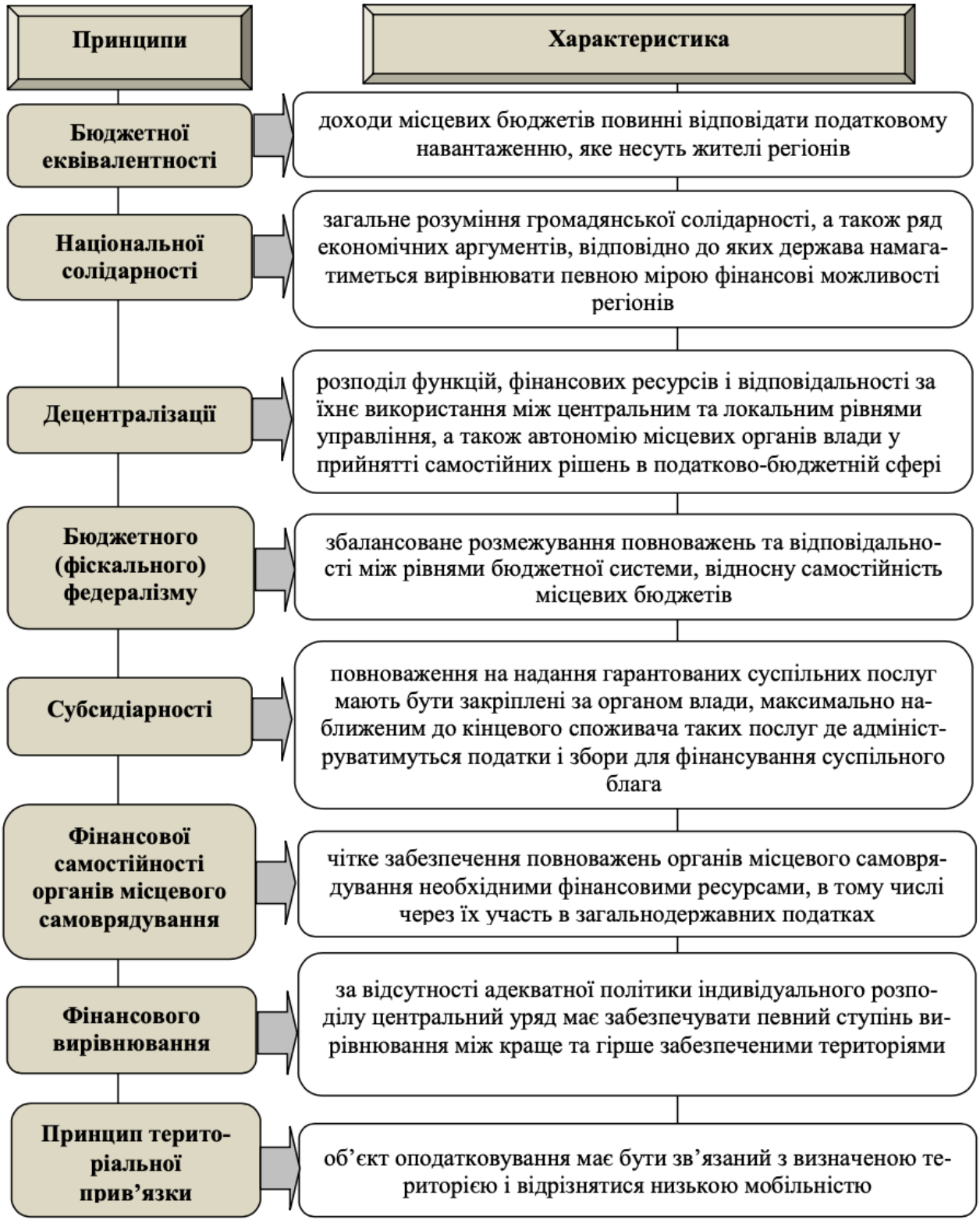

Рис. 1.2. Принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації

Доходи державного бюджету визначаються у статті 29 Бюджетного кодексу України. Водночас окремі особливості справляння і зарахування певних доходів можуть уточнюватися законом про Державний бюджет на відповідний рік.

Склад і структура доходів місцевих бюджетів різних рівнів, а також нормативи їхнього зарахування до відповідних бюджетів закріплені у Бюджетному кодексі України:

- Стаття 64 - регламентує доходи загального фонду міського бюджету Києва, міст обласного значення, районних бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад;
- Стаття 66 - визначає доходи загального фонду обласних бюджетів;
- Стаття 69 - регулює доходи загального фонду бюджетів міст районного значення, сільських і селищних бюджетів;
- Стаття 69¹ - стосується надходжень до спеціального фонду місцевих бюджетів;
- Стаття 71 - визначає склад бюджету розвитку місцевих бюджетів.

Типи міжбюджетних трансфертів встановлюються у статтях 96 та 97 Бюджетного кодексу, а порядок використання окремих видів субвенцій - у статтях 102–105 цього ж кодексу.

Важливим аспектом розуміння економічної сутності доходів місцевих бюджетів є їх класифікація. У бюджетній практиці України доходи місцевих бюджетів класифікуються за різними ознаками. За Бюджетним кодексом доходи поділяють на податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти (рис. 1.3).

Бюджетна класифікація доходів

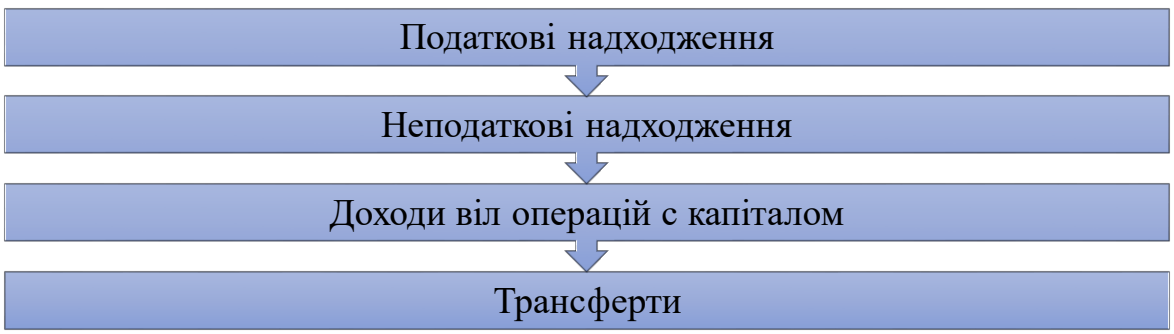

Рис. 1.3. Класифікація доходів відповідно до Бюджетного кодексу

Дохідні джерела місцевих бюджетів поділяються на:

1) доходи, що враховуються при визначенні розміру міжбюджетних трансфертів;

2) при визначенні розміру міжбюджетних трансфертів доходи не враховуються.

У структурі надходжень більшості місцевих бюджетів України частка доходів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів**,** залишається незначною. Це обмежує фінансову автономію місцевих органів влади. У зв'язку з цим, для реалізації принципу бюджетної самостійності та забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування при виконанні делегованих їм функцій, пріоритет надається розвитку власної дохідної бази**.** Акцент робиться на зміцненні джерел доходів, які формуються безпосередньо на місцях і не підлягають перерозподілу через механізми міжбюджетного вирівнювання.

За економічною природою доходи місцевих бюджетів можна класифікувати на власні доходи (ті, що формуються на території, підвідомчій відповідному органу місцевого самоврядування) та передані доходи (ті, що передаються місцевим бюджетам з державного бюджету) – надходження з централізованих джерел (рис 1.4).

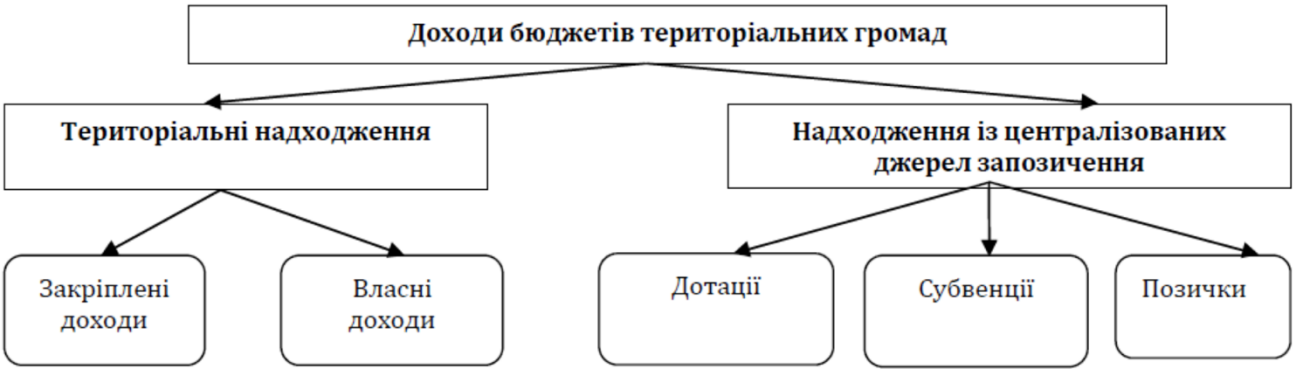

Рис. 1.4. Доходи бюджетів територіальних громад.

З позицій бюджетного менеджменту важливою є класифікація доходів місцевих бюджетів залежно від повноважень органів місцевого самоврядування щодо їх формування та використання. За цією ознакою доходи поділяють на власні, закріплені та регулюючі.

Власні доходи – це надходження, які повністю зараховуються до місцевих бюджетів і використовуються на виконання власних повноважень органів місцевого самоврядування. До власних доходів належать: місцеві податки і збори, платежі, що встановлюються місцевими органами влади; доходи комунальних підприємств; доходи від майна, що належить місцевій владі, та ін. Частка власних доходів місцевих бюджетів в Україні є незначною, і, таким чином, принцип самостійності цих бюджетів залишається поки що декларованим.

Закріплені доходи – це надходження, які на довготривалій основі закріплені за певним рівнем бюджетної системи.

Регулюючі доходи – це надходження, які розподіляються між різними рівнями бюджетної системи з метою збалансування доходів і видатків відповідних бюджетів.

Особливе місце у структурі доходів місцевих бюджетів займають міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Міжбюджетні трансферти виконують функцію фінансового вирівнювання, забезпечуючи органи місцевого самоврядування необхідними ресурсами для виконання делегованих державою повноважень. В Україні використовуються такі види міжбюджетних трансфертів, як базова дотація, субвенції, додаткові дотації.

Аналізуючи структуру доходів місцевих бюджетів, слід відмітити, що проблема оптимального співвідношення між власними доходами місцевих бюджетів та міжбюджетними трансфертами залишається актуальною для більшості країн. З одного боку, висока частка власних доходів свідчить про фінансову автономію місцевого самоврядування, з іншого – необхідність забезпечення єдиних стандартів надання публічних послуг на всій території країни вимагає застосування механізмів фінансового вирівнювання.

1.3. Особливості формування доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах

Формування доходної частини місцевих бюджетів відіграє визначальну роль у функціонуванні системи місцевого самоврядування, оскільки обсяг і структура цих надходжень безпосередньо впливають на спроможність територіальних громад виконувати делеговані повноваження, забезпечувати належний рівень публічних послуг, розвивати місцеву інфраструктуру та задовольняти соціально-економічні потреби населення. В сучасних умовах процес формування дохідної частини місцевих бюджетів в Україні зазнав суттєвих змін у зв'язку з впровадженням реформи децентралізації, геополітичними викликами, змінами в податковому законодавстві та нестабільною економічною ситуацією.

Починаючи з 2014 року, в Україні реалізується реформа місцевого самоврядування, що передбачає глибоку децентралізацію влади, у тому числі й фінансову. Однією з ключових цілей цієї реформи є посилення фінансової автономії місцевих бюджетів за рахунок розширення власних дохідних джерел. В рамках реформи було створено територіальні громади (ТГ), які отримали прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, частину загальнодержавних податків (зокрема, 60% податку на доходи фізичних осіб), а також право встановлювати місцеві податки і збори в межах, визначених законодавством.

Однією з особливостей сучасного етапу є те, що з кожним роком збільшується питома вага власних доходів у загальній структурі надходжень місцевих бюджетів. До власних доходів відносяться, зокрема, місцеві податки та збори (єдиний податок, податок на майно, туристичний збір тощо), а також неподаткові надходження, зокрема плата за адміністративні послуги, оренда комунального майна, штрафи тощо. Зміцнення власної дохідної бази стало пріоритетом для органів місцевого самоврядування, оскільки ці надходження не враховуються при розрахунку обсягу міжбюджетних трансфертів і можуть бути використані більш гнучко.

Втім, частка доходів, що не враховуються при визначенні обсягу трансфертів**,** все ще залишається невеликою. Це свідчить про недостатній рівень фінансової

самостійності більшості громад, особливо в сільській місцевості. Саме тому формування дохідної частини місцевих бюджетів залишається вразливим до зовнішніх чинників і потребує подальшого вдосконалення.

Впровадження політики фінансової децентралізації на державному рівні створило передумови для збільшення доходів місцевих бюджетів за рахунок власних і договірних джерел. Це відкрило нові можливості для розвитку територій. Однак на практиці не всі органи місцевого самоврядування усвідомлюють свої повноваження та повною мірою використовують надані фінансові ресурси для покращення соціально-економічного становища та якості публічних послуг.

Для ефективного використання цих можливостей необхідні:

- активна позиція місцевої влади;
- політична воля;
- співпраця з громадою;
- розвиток професійних компетенцій публічних менеджерів, зокрема у сфері стратегічного планування, реалізації проєктів, лідерства та ефективного бюджетного управління.

Особливої уваги потребує підхід до розвитку аграрного сектору в новостворених громадах. Без зміни існуючих практик неможливо компенсувати відсутність чіткого бачення пріоритетів розвитку, неефективне використання сировинного потенціалу та слабку підтримку місцевих виробництв — навіть за умови значного фінансування.

У сучасних умовах, окрім зусиль місцевої влади щодо наповнення бюджетів, особливої уваги потребує визначення сильних сторін громад, пріоритетних напрямів розвитку окремих секторів економіки та реалізація комплексної політики, спрямованої на створення фінансово спроможних територіальних громад. Це має відбуватися на основі ефективного використання не лише фінансових ресурсів, а й природного, людського, технологічного потенціалу, а також сучасних інноваційних інструментів.

Попри позитивну динаміку зростання місцевих бюджетів та підвищення рівня їх самостійності, цього недостатньо для забезпечення сталого розвитку.

Необхідне системне, стратегічне бачення, орієнтоване на довгостроковий результат і зміцнення економічної бази кожної громади.

Розподіл деяких видів податкових надходжень місцевих бюджетів між рівнями бюджетної системи України в умовах бюджетної децентралізації представлено на рис. 1.5.

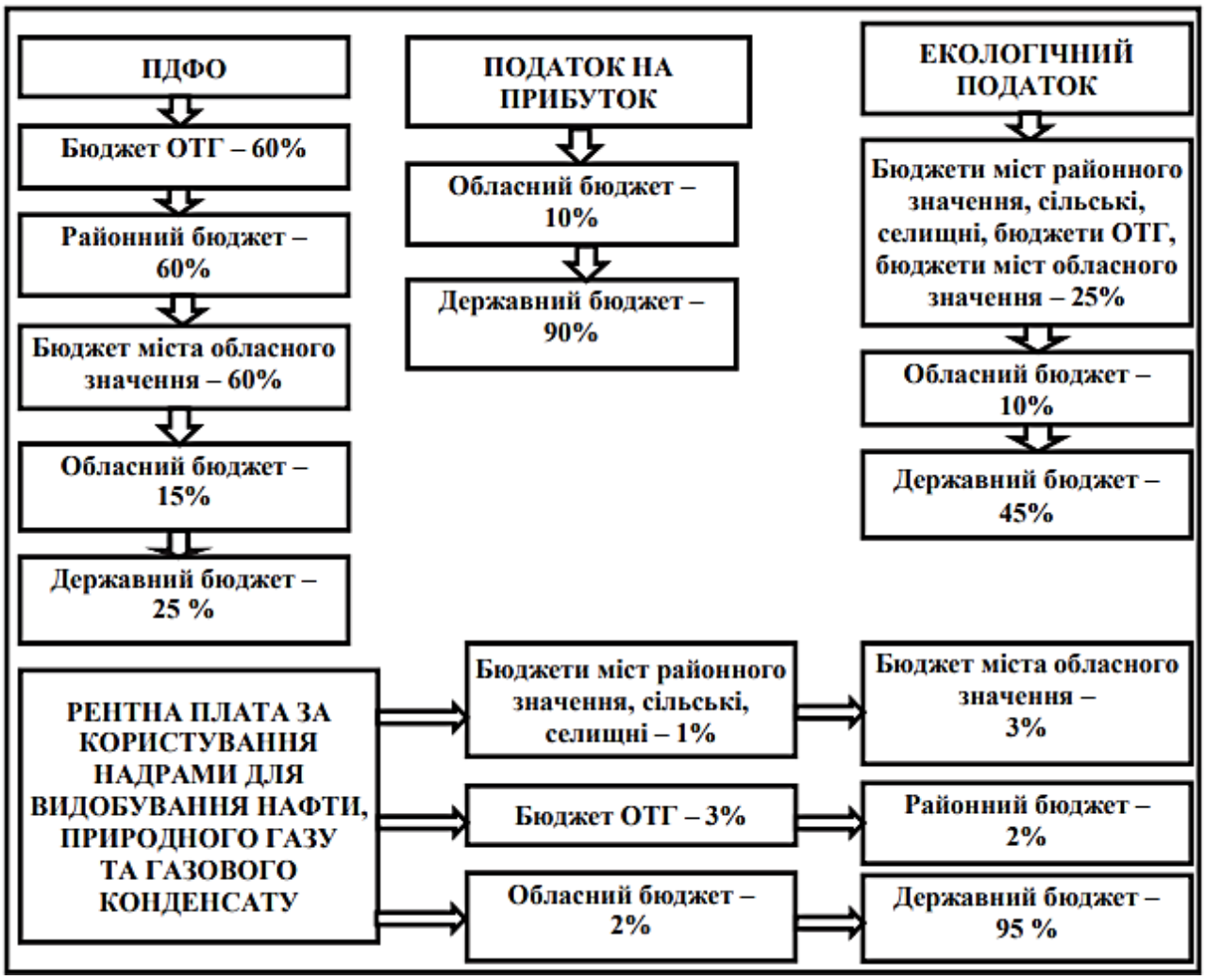

Рис. 1.5. Розподіл деяких видів податкових надходжень місцевих бюджетів між рівнями бюджетної системи України.

На практиці формування доходів місцевих бюджетів базується на низці принципів, серед яких важливу роль відіграє принцип бюджетної еквівалентності**.** Він передбачає відповідність між податковим навантаженням, яке несе населення та бізнес певної території, і обсягом суспільних благ та послуг, які надаються за рахунок бюджету цієї громади. Таким чином, чим вищі податкові надходження у громаді, тим ширші її фінансові можливості.

З іншого боку, в Україні також діє принцип національної солідарності, який покликаний забезпечити рівномірний розвиток регіонів через систему міжбюджетного вирівнювання. Він полягає у наданні дотацій на вирівнювання бюджетної спроможності та субвенцій на фінансування окремих видатків громадам з обмеженим ресурсним потенціалом. Водночас критики цього принципу зауважують, що він може створювати ризики «бюджетного утриманства» й знижувати мотивацію громад до розширення власної дохідної бази.

У сучасних умовах важливу роль також відіграють економічні та соціальні чинники, що впливають на формування доходів. Рівень зайнятості, структура місцевої економіки, інвестиційний клімат, демографічна ситуація, міграційні процеси — усе це визначає податкову базу конкретної громади. Наприклад, в промислово розвинених містах доходи на душу населення значно перевищують аналогічні показники у депресивних сільських регіонах.

Особливістю останніх років є також нестабільність доходів, викликана воєнним станом, тимчасовою окупацією частини територій, зменшенням ділової активності, релокацією бізнесу, внутрішньою міграцією та зростанням потреб у соціальних видатках. Це вимагає постійного оновлення підходів до бюджетного планування, посилення антикризового управління на місцях, пошуку альтернативних джерел фінансування, у тому числі міжнародної технічної допомоги та участі в грантових програмах.

Крім того, в умовах цифровізації суспільства поступово впроваджуються інструменти електронного адміністрування доходів. Це зменшує рівень тінізації місцевих економік, підвищує прозорість обліку доходів, спрощує процедури для платників та покращує контроль за надходженнями.

Сучасні виклики у сфері фінансування місцевих бюджетів потребують їх модернізації шляхом підвищення ефективності як формування, так і використання обмежених бюджетних ресурсів. Основні напрями вдосконалення включають зміну пріоритетів бюджетної політики, реформування бюджетних відносин і впровадження інструментів, що сприятимуть більш раціональному управлінню фінансами. Незважаючи на реформу децентралізації, в Україні зберігаються

бар’єри, що перешкоджають перетворенню місцевих податків і зборів на ключове джерело надходжень до місцевих бюджетів. До основних проблем належать:

1) обмежені повноваження та автономія органів місцевого самоврядування щодо встановлення та адміністрування місцевих податків;
2) перевищення видаткових зобов’язань над наявними доходами;
3) недосконала система управління місцевими фінансами.

Більшість податкових надходжень надходять від діяльності місцевих підприємств, тому одним з пріоритетних завдань має стати зміцнення виробничої бази громад, що напряму впливає на зростання бюджетних надходжень і поліпшення соціально-економічного становища територій. Крім того, важливо посилити контроль за обліком і використанням місцевих активів. До таких заходів належить:

1) інвентаризація земельних ділянок, які використовуються без правових підстав;
2) виявлення об'єктів будівництва без відповідної документації;
3) перевірка відповідності фактичної площі нерухомості задекларованій у документах;
4) облік реконструйованих або змінених об’єктів, що втратили первісне функціональне призначення.

Однією з системних проблем залишається надмірна концентрація фінансових ресурсів у державному бюджеті, що знижує спроможність місцевих органів вирішувати питання, які безпосередньо впливають на якість життя населення.

З метою посилення зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні доходів та ефективному використанні ресурсів, податки і збори, що надходять до місцевих бюджетів, повинні перебувати під повним контролем цих органів. Такий підхід підвищить рівень підзвітності перед громадою та сприятиме більш зваженому управлінню коштами.

Для уникнення ризиків у реалізації дохідної частини місцевих бюджетів доцільно:

1) забезпечити системний моніторинг на всіх етапах бюджетного процесу через аналіз, перевірку і контроль за виконанням планових надходжень;

2) оперативно реагувати на виявлені в процесі моніторингу негативні тенденції шляхом коригування чинних нормативно-правових актів;
3) налагодити своєчасне інформування про стан доходів місцевих бюджетів у поточному році, що дозволить сформувати реалістичну базу для планування бюджету на наступний рік.

Ключовою умовою для їх раціонального та результативного використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів є їх ефективне наповнення. Це, у свою чергу, створює підґрунтя для сталого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення якості, доступності та ефективності надання публічних послуг населенню.

Запровадження зазначених вище заходів дозволить не лише розширити ресурсну базу місцевих бюджетів, а й своєчасно реагувати на виклики, спричинені недосконалістю чинного законодавства. Це також сприятиме уникненню звуження результатів бюджетної децентралізації до фрагментарних реформ, зумовлених короткостроковими політичними інтересами, і забезпечить її стабільне продовження на принципах системності та стратегічного розвитку.

Таким чином, сучасний процес формування доходів місцевих бюджетів в Україні є динамічним і залежним від широкого кола чинників. З одного боку, реалізація реформи децентралізації створила підґрунтя для фінансової незалежності територіальних громад, з іншого — низка зовнішніх і внутрішніх викликів ускладнює повноцінну реалізацію потенціалу місцевого самоврядування. Подальше вдосконалення законодавчої бази, забезпечення економічного зростання на місцях, розвиток цифрових інструментів управління публічними фінансами та розширення власних джерел доходів мають стати пріоритетними завданнями для формування ефективної та стійкої системи місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВИКОНАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

2.1. Моніторинг формування дохідної частини місцевих бюджетів України

Реформа децентралізації в Україні суттєво трансформувала фінансову основу місцевого самоврядування, зокрема – структуру доходів місцевих бюджетів. У результаті впровадження нової моделі бюджетного управління, частка доходів, які залишаються у розпорядженні органів місцевого самоврядування (ОМС), значно зросла. Водночас разом із розширенням фінансових можливостей зросла і відповідальність ОМС за фінансування більшості видатків, пов'язаних із забезпеченням їхньої поточної діяльності та наданням публічних послуг.

Доходи місцевих бюджетів за джерелами надходження поділяються на дві основні категорії: власні доходи (формуються безпосередньо органами місцевого самоврядування за рахунок місцевих податків, зборів та інших джерел, що належать їм на законних підставах) та трансфертні надходження (неповоротні міжбюджетні перекази з державного бюджету). Останні, у свою чергу, мають форму базової або реверсної дотації, а також субвенцій на виконання делегованих державою повноважень.

Структурна важливість окремих джерел доходів у місцевих бюджетах визначається положеннями Бюджетного кодексу України, зокрема порядком розподілу загальнодержавних податків і зборів між бюджетами різного рівня. Наприклад, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) розподіляється між бюджетами територіальних громад, районів, областей і міст обласного значення, однак не надходить до бюджетів сіл, селищ та міст районного значення. Останні, як правило, формують свої бюджети переважно за рахунок місцевих податків і зборів, що обмежує їхню фінансову спроможність порівняно з більшими адміністративно-територіальними одиницями.

У таблиці 2.1 розраховано і наведено частку доходів місцевих бюджетів у ВВП у 2021 – 2024 роках.

Таблиця 2.1.

Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП 2020 - 2024 роки

Показники	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
ВВП млрд. грн.	4194,1	5459,6	5191,0	6537,8	7658,7
Доходи місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) млрд. грн.	471,5	580,7	555,1	652,6	679,5
Частка доходів місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) у ВВП, %	**11,2**	**10,6**	**10,7**	**10,0**	**8,9**
Доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) млрд. грн.	311,3	378,0	418,3	475,2	491,6
Частка доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у ВВП,%	**7,4**	**6,9**	**8,1**	**7,3**	**6,4**

Аналіз бюджетних показників за 2024 рік у порівнянні з 2023 роком виявляє низку важливих тенденцій, які мають істотне значення для оцінки ефективності фінансової децентралізації в умовах триваючих кризових явищ.

У 2024 році номінальний ВВП України сягнув 7658,7 млрд грн, що на 17,2% більше порівняно з 2023 роком (6537,8 млрд грн). Доходи місцевих бюджетів становили 679,5 млрд грн, або 100,7 відс. плану на рік, і збільшилися, порівняно з 2023 роком, на 26,9 млрд грн, або 4,1%. (рис. 2.1).

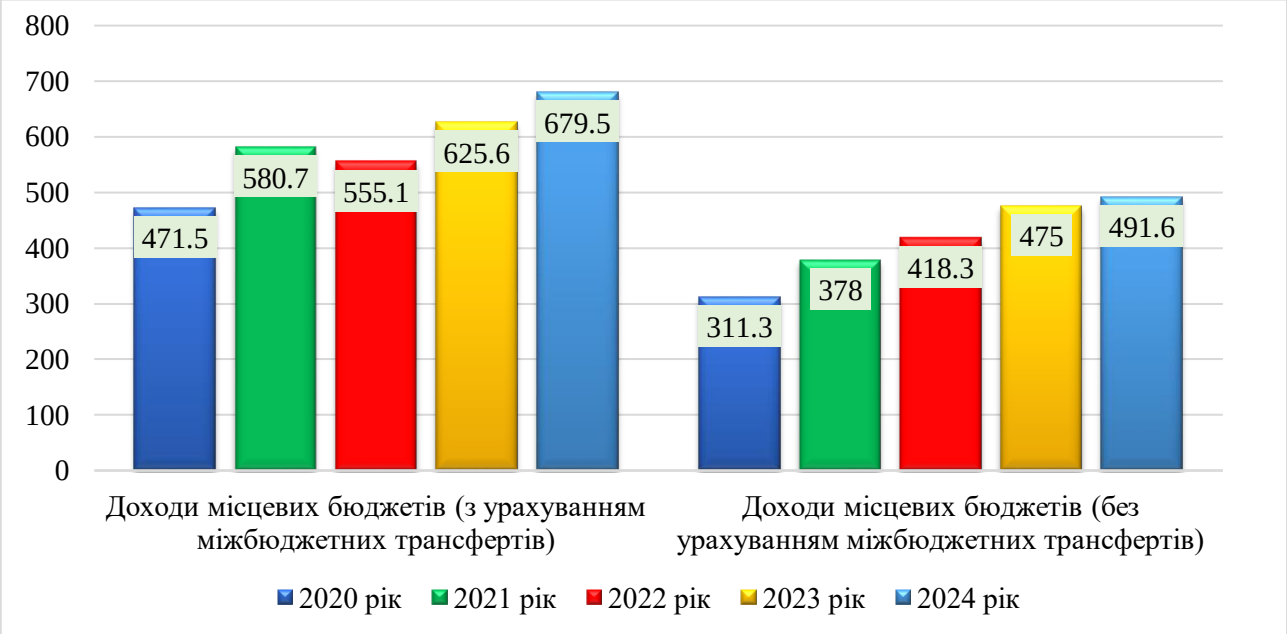

Рис. 2.1. Доходи місцевих бюджетів 2020-2024 роки (млрд. грн.).

Проте доходи місцевих бюджетів, попри абсолютне збільшення, зросли значно повільнішими темпами, ніж ВВП. У результаті, частка доходів місцевих бюджетів у структурі ВВП продовжила зменшуватись — із 10,0% у 2023 році до 8,9% у 2024 році. Це є свідченням послаблення відносної ролі місцевих фінансів у системі публічних доходів країни. Така тенденція може бути наслідком зростаючої централізації бюджетних ресурсів в умовах воєнного стану.

Окремо варто звернути увагу на динаміку власних доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів). У 2024 році вони становили 491,6 млрд грн, що на 3,5% більше, ніж у 2023 році (475,2 млрд грн). Водночас, їх частка у ВВП знизилась із 7,3% до 6,4%. Така диспропорція свідчить про обмежену спроможність ОМС скористатися потенціалом економічного зростання для зміцнення власної фінансової бази. Так, 2024 рік демонструє загрозливу тенденцію: попри зростання абсолютних показників доходів місцевих бюджетів, їхня частка у національному ВВП зменшується.

Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України представлено в таблиці 2.2. та на рисунку 2.2.

Таблиця 2.2

Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України 2020 - 2024 роки (млрд. грн.)

Показник	**2020 рік**	**2021 рік**	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**
Зведений бюджет	1375,7	1662,2	2196,3	3104,3	3587,8
Доходи місцевих бюджетів(з урахуванням міжбюджетних трансфертів) млрд. грн.	471,5	580,7	555,1	625,6	679,5
Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті (з урахуванням офіційних трансфертів) %	**34,3**	**34,9**	**25,3**	**20,2**	**18,9**
Доходи місцевих бюджетів (без урахуванням міжбюджетних трансфертів) млрд. грн.	311,3	378,0	418,3	475	491,6
Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті (без урахування офіційних трансфертів) %	**22,6**	**22,7**	**19,0**	**15,3**	**13,7**

Аналіз динаміки частки доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету України за період 2020–2024 років свідчить про послідовне зниження ролі місцевих фінансів у загальнодержавній системі публічних доходів. Це зменшення спостерігається як за абсолютним обсягом офіційних трансфертів, так і з урахуванням власних доходів місцевих бюджетів.

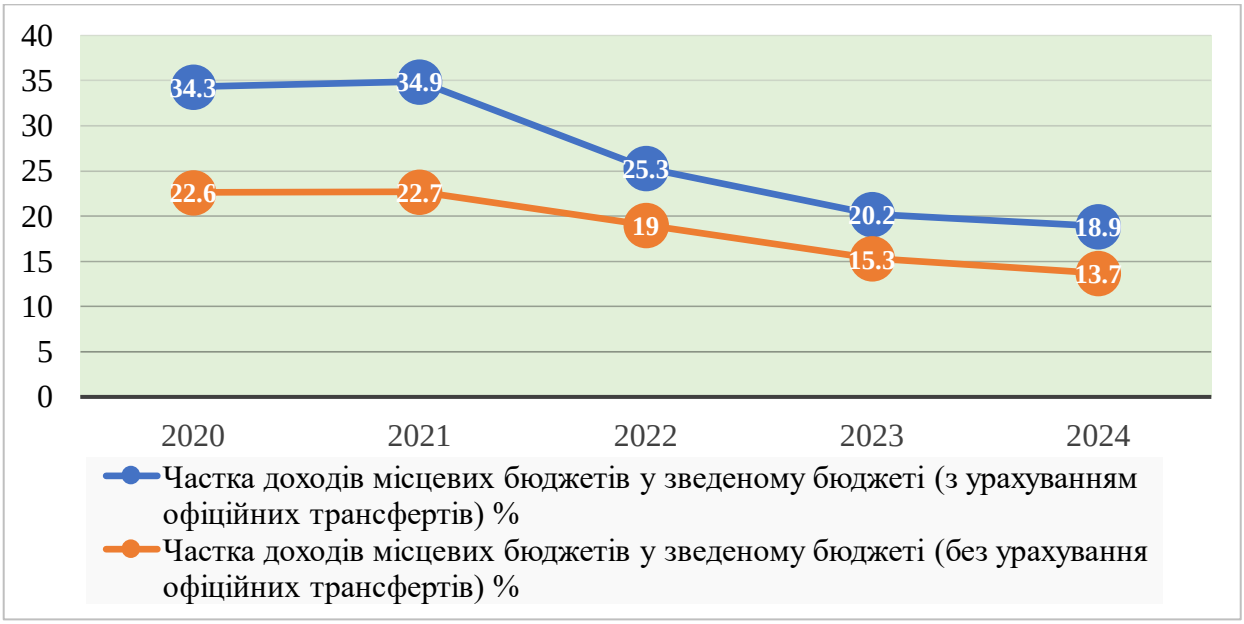

Рис 2.2. Частка доходів місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті

У 2024 році спостерігається подальше зниження частки доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету України. За наявності абсолютного приросту доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів (+4,1%), їхня частка у зведеному бюджеті скоротилася з 20,2% до 18,9%.

Аналогічна тенденція простежується і щодо власних доходів місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів). У 2024 році вони зросли з 475,0 млрд грн до 491,6 млрд грн (приріст на 3,5%), однак їхня частка у зведеному бюджеті знизилась із 15,3% до 13,7%. Це найнижчий показник за останні п’ять останніх років.

Варто підкреслити, що в умовах триваючої повномасштабної війни значна частина фінансових ресурсів централізується на рівні державного бюджету з метою забезпечення оборонних, безпекових та гуманітарних потреб. Водночас це створює дисбаланс між фінансовими можливостями центральної влади та органів місцевого самоврядування, які залишаються відповідальними за вирішення широкого спектра соціально-економічних питань на місцях.

Зменшення частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, особливо за власними доходами, вказує на системне обмеження їхнього впливу на формування і реалізацію місцевої політики.

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів України у 2020–2024 роках свідчить про істотні зміни у пропорційному співвідношенні між окремими джерелами надходжень (таблиця 2.3. та рис. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура дохідної частини місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) 2020 - 2024 роки, %

Доходи	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Податкові надходження	60,5	59,7	70,8	66,6	64,9
Неподаткові надходження	4,6	4,7	4,0	5,6	6,4
Доходи від операцій з капіталом	0,7	0,6	0,4	0,5	0,7
Міжбюджетні трансферти	34,0	34,9	24,6	27,1	27,7
Від ЄС, та іноземн. держав	0,1	0	0,1	0,1	0,2
Цільові фонди	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Всього доходів	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

У 2024 році податкові надходження залишаються основним джерелом формування доходної частини місцевих бюджетів, хоча їх частка дещо знизилась — із 66,6% у 2023 році до 64,9% у 2024 році. Це пов’язано з передачею військового ПДФО до держбюджету з 1 жовтня 2023 року.

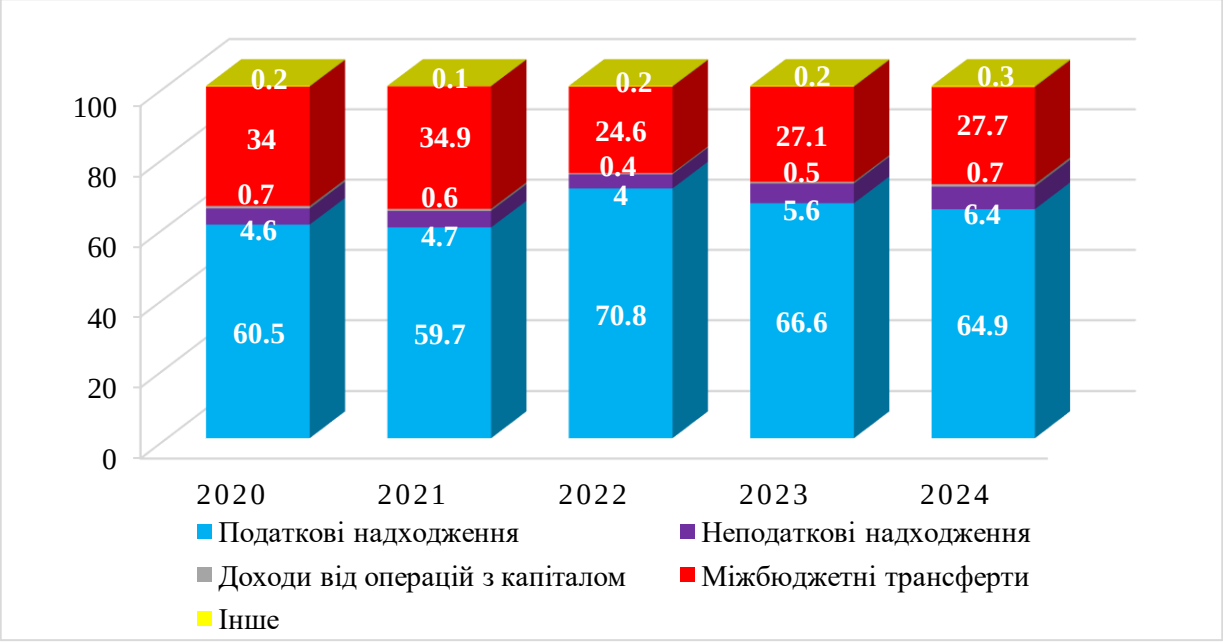

Рис 2.3. Структура доходів місцевих бюджетів у 2020-2024 роках, %

Натомість частка неподаткових надходжень продовжує демонструвати зростання: з 5,6% у 2023 році до 6,4% у 2024 році. Цей показник досяг найвищого значення за весь досліджуваний період, що свідчить про зростання ролі альтернативних джерел фінансування. Доходи від операцій з капіталом залишаються незначними у загальній структурі — їх частка зросла лише з 0,5% у 2023 році до 0,7% у 2024 році, що є поверненням до рівня 2020 року. Міжбюджетні трансферти у 2024 році становлять 27,7% у структурі доходів місцевих бюджетів, що трохи вище порівняно з 2023 роком (27,1%). Хоча цей показник залишається нижчим за рівень 2020–2021 років (понад 34%), його зростання порівняно з останніми двома роками може свідчити про зростаючу залежність територіальних громад від централізованої фінансової підтримки в умовах надзвичайного тиску на місцеві бюджети, викликаного воєнним станом і зростанням витрат на соціальні, гуманітарні та інфраструктурні потреби.

Таким чином, структура доходів місцевих бюджетів у 2024 році демонструє зменшення податкової концентрації, незначне зростання ролі неподаткових надходжень та трансфертів, а також стабільно низький рівень використання капітальних доходів і зовнішньої допомоги.

Проаналізуємо виконання дохідної частини місцевих бюджетів України за 2020-2024 р.р. у розрізі податкових надходжень (таблиця 2.4., рис. 2.4.).

У період 2020–2024 років спостерігалася позитивна динаміка податкових надходжень до бюджету, які зросли з 285,7 млрд.грн. у 2020 році до 441,1 млрд.грн. у 2024 році. Це свідчить про зростання податкового потенціалу держави, покращення адміністрування податків та, ймовірно, загальне економічне зростання.

Найбільшу частку в структурі податкових надходжень традиційно займав податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). У 2020 році його питома вага становила 62,3%, досягла максимуму у 2021 році (69,2%), однак у подальші роки знизилася до 58,4% у 2024 році. Незважаючи на зменшення частки, абсолютний розмір надходжень від ПДФО залишався значним – зростання з 177,8 млрд.грн. у 2020 до пікового значення у 289,4 млрд.грн. у 2023 році, після чого відбулося зниження до

257,5 млрд грн у 2024 році. Головним чином це пов'язано з передачею військового ПДФО до державного бюджету з кінця 2023 року.

Таблиця 2.4.

Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2020-2024 рр., млрд. грн.

Показник	2020		2021		2022		2023		2024	
	Млрд.	%	Млрд.	%	Млрд.	%	Млрд.	%	Млрд.	%
Податкові надходження	**285,7**	**100**	**347,8**	**100**	**393,6**	**100**	**434,5**	**100**	**441,1**	**100**
ПДФО	177,8	62,3	212,2	61,2	272,3	69,2	289,4	66,6	257,5	58,4
Податок на прибуток підприємств	9,8	3,4	18,1	4,6	13,5	3,4	15,5	3,5	27,9	6,3
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	4,6	1,6	8,6	2,5	8,7	2,2	6,0	1,4	6,5	1,5
Акцизний податок	15,6	5,4	16,8	5,2	13,1	3,3	22,4	5,2	27,8	6,3
Місцеві податки	75,7	26,5	89,9	25,9	84,3	21,4	100,0	23,0	119,8	27,2
Інші податки та збори	2,2	0,8	2,2	0,6	1,7	0,5	1,2	0,3	1,4	0,3

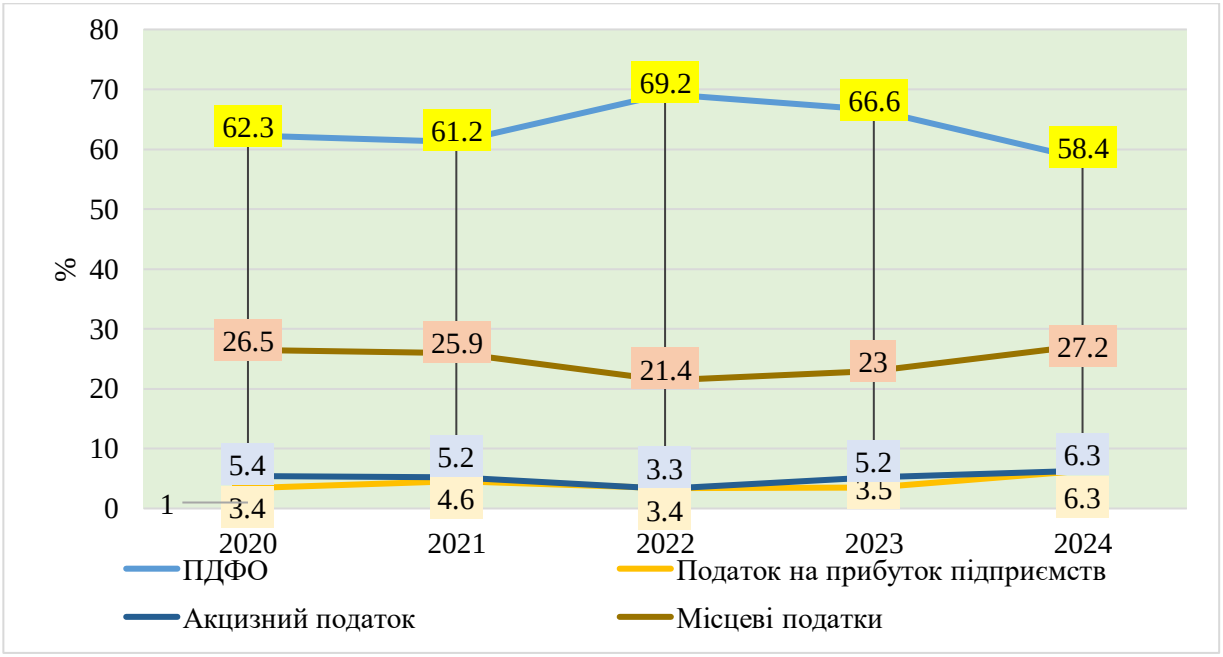

Рис. 2.4. Частки окремих податків у податкових надходженнях місцевих бюджетів у 202-2024 роках, %

Податок на прибуток підприємств продемонстрував нестійку, але в загальному позитивну динаміку. З 9,8 млрд грн у 2020 році надходження зросли до 27,9 млрд грн у 2024 році, що свідчить про покращення фінансового стану підприємств та, ймовірно, зменшення тіньового сектору. Його частка в загальних надходженнях зросла з 3,4% до 6,3%. Зменшення надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) до місцевих бюджетів у 2023 та 2024 роках, як в абсолютному (з 289,4 млрд грн у 2023 до 257,5 млрд.грн. у 2024), так і у відносному значенні (з 66,6% до 58,4%) пояснюється переміщенням військового ПДФО до державного бюджету з 1 жовтня 2023 року.

Рентна плата та плата за використання природних ресурсів демонстрували незначні коливання, зростаючи з 4,6 млрд грн у 2020 році до 6,5 млрд грн у 2024 році. Проте її частка залишалась стабільно низькою – у межах 1,4-2,5%, що свідчить про обмеженість цього джерела доходів у структурі бюджету.

Акцизний податок також зазнавав коливань: з 15,6 млрд грн у 2020 році до 27,8 млрд грн у 2024 році, при цьому його частка зросла з 5,4% до 6,3%. Ймовірно, це пов’язано зі змінами в акцизній політиці держави, зокрема збільшенням ставок або розширенням бази оподаткування.

Місцеві податки продемонстрували сталу тенденцію до зростання – як у абсолютному вимірі (з 75,7 млрд.грн у 2020 до 119,8 млрд.грн у 2024 році), так і у відносному (з 26,5% до 27,2%). Це вказує на посилення ролі місцевих бюджетів у податковій системі та, можливо, на проведення децентралізації.

Загалом, аналіз структури податкових надходжень за 2020–2024 роки свідчить про збільшення загального обсягу доходів бюджету, зростання значущості місцевих податків та акцизів, стабільну ключову роль ПДФО, а також покращення результатів оподаткування прибутку підприємств.

Протягом досліджуваного періоду відбулося поступове зростання обсягів надходжень місцевих податків і зборів у номінальному вираженні. Разом з тим, їх частка відносно ВВП залишається практично незмінною, перебуваючи в діапазоні 1,5%–1,8%. Найвищий рівень було зафіксовано у 2020 році — 1,8% ВВП. У

подальші роки простежувалося зниження частки до 1,6% у 2021–2022 роках, до 1,5% у 2023 році, з незначним відновленням до 1,6% у 2024 році (рис. 2.5.).

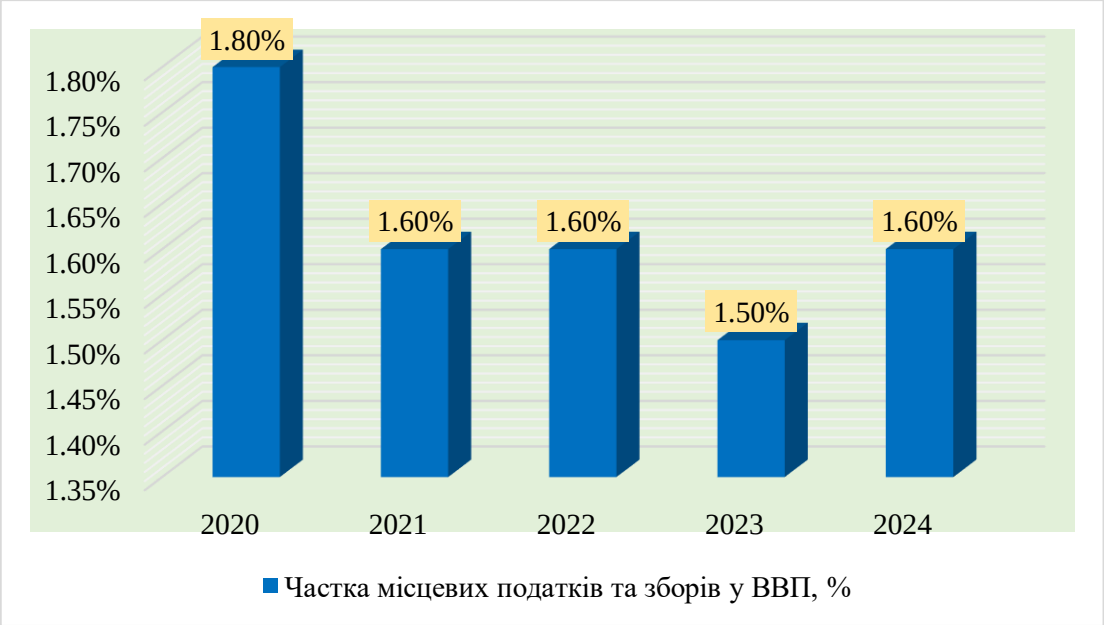

Рис. 2.5. Частка місцевих податків і зборів у ВВП у 2020-2024 роках, %

Проаналізуємо структуру місцевих податків і зборів за 2020-2024 роки (рисунок 2.6, таблиця 2.5.).

У період з 2020 по 2024 рік структура місцевих податків і зборів зазнала певних змін, що відображає загальні тенденції розвитку податкової системи на місцевому рівні, зокрема в частині перерозподілу фіскального навантаження між основними видами податків.

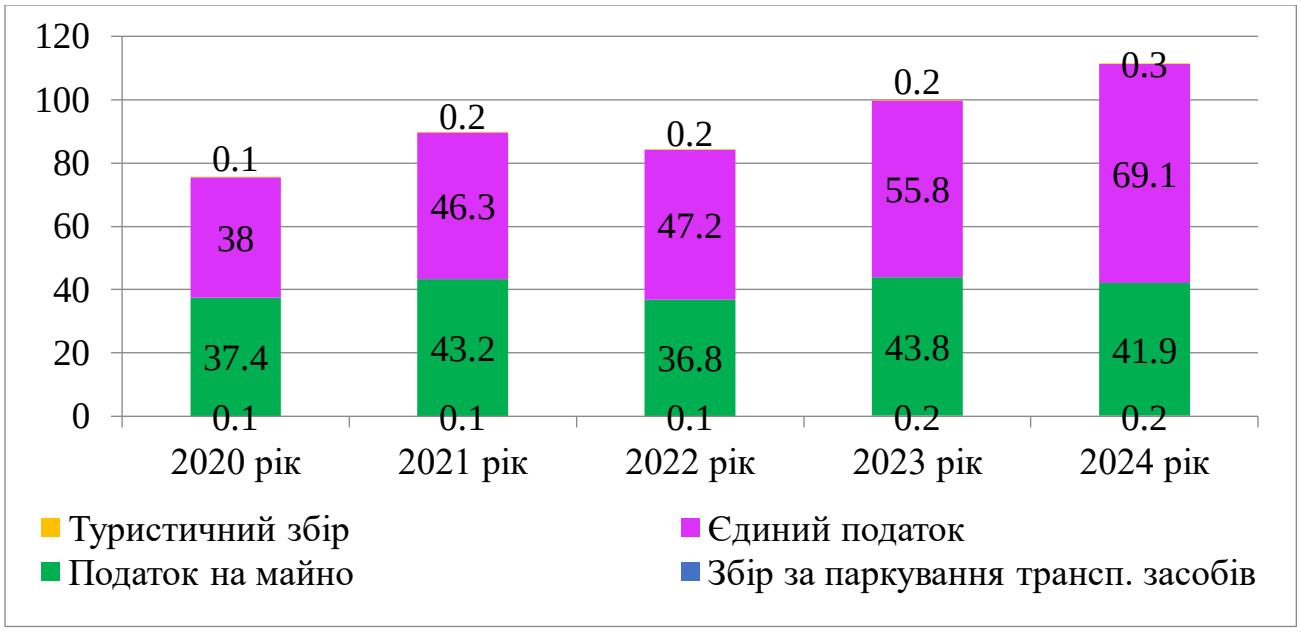

Рис. 2.6. Структура місцевих податків і зборів, %

Протягом досліджуваного періоду спостерігається стійка тенденція до зростання частки єдиного податку у структурі місцевих податків і зборів. Так, якщо у 2020 році його частка становила 50,2 %, то вже у 2024 році вона зросла до 57,7 %. Це свідчить про зростаючу роль спрощеної системи оподаткування в забезпеченні фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Зростання може бути зумовлене як збільшенням кількості платників єдиного податку — фізичних та юридичних осіб малого бізнесу, так і вдосконаленням адміністрування цього податку з боку контролюючих органів.

Таблиця 2.5.

Частка окремих видів податків в загальних надходженнях місцевих податків і зборів у 2020-2024 роках, %

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Частка єдиного податку у структурі місцевих податків і зборів, %	50,2	51,5	56,0	55,8	57,7
Частка податку на майно у структурі місцевих податків і зборів, %	49,5	48,1	43,7	43,8	41,9
Частка збору за паркування транспортних засобів у структурі місцевих податків і зборів, %	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
частка туристичного збору у структурі місцевих податків і зборів, %	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2
Місцеві податки і збори, всього	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

У противагу цьому частка податку на майно демонструє зворотну динаміку**,** зменшуючись із 49,5 % у 2020 році до 41,9 % у 2024 році. Зниження питомої ваги цього податку може бути пов’язане з кількома чинниками, зокрема: зменшенням об’єктів оподаткування, недостатньою оцінкою майна або ж сповільненням темпів зростання вартості нерухомості. Це також може бути наслідком недосконалості системи обліку та оцінки об’єктів нерухомості на місцевому рівні.

Щодо збору за паркування транспортних засобів**,** його частка залишається незначною в загальній структурі місцевих доходів, хоча і демонструє незначне зростання — з 0,1 % у 2020–2022 роках до 0,2 % у 2023–2024 роках. Незважаючи на незначну питому вагу, ця динаміка свідчить про поступове розширення практики організації платного паркування в містах, що є позитивним з точки зору мобілізації додаткових джерел доходу.

Аналогічна ситуація спостерігається і з туристичним збором, частка якого у структурі місцевих податків і зборів залишається стабільно низькою — в межах 0,2–0,3 %. Незначна роль цього податку, незважаючи на наявний туристичний потенціал багатьох регіонів України, вказує на потребу у вдосконаленні механізмів його стягнення, популяризації та правовому забезпеченні.

Узагальнюючи, можна констатувати, що впродовж 2020–2024 років структура місцевих податків і зборів зазнала помірної трансформації**,** основним вектором якої стало збільшення частки єдиного податку за рахунок скорочення питомої ваги податку на майно. Разом з тим, інші місцеві податки, зокрема збір за паркування та туристичний збір, поки що не відіграють суттєвої ролі у формуванні доходної частини місцевих бюджетів. Це свідчить про наявність резервів у системі місцевого оподаткування, які можуть бути активізовані за умов відповідної політики стимулювання місцевого розвитку та покращення адміністрування податків.

Структура неподаткових надходжень представлена в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Структура неподаткових надходжень 2020 - 2023 роки %

Неподаткові надходження	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Власні надходження бюджетних установ%	61,2	69,5	69,3	75,2	72,9
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності%	19,2	17,7	19,4	14,5	13,8
Інші неподаткові надходження%	11,9	6,7	5,9	5,4	9,5
Доходи від власності та підприємницької діяльності%	7,4	6,2	5,4	4,9	3,8
Всього, %	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Аналіз структури неподаткових надходжень місцевих бюджетів України за 2020–2024 роки демонструє певні тенденції у зміні джерел доходів. Найбільшу частку в структурі стабільно займають власні надходження бюджетних установ, які зросли з 61,2% у 2020 році до 75,2% у 2023 році, з незначним зниженням до 72,9% у 2024 році. Це свідчить про посилення ролі бюджетних установ у формуванні власних доходів. Частка адміністративних зборів, платежів та доходів від

некомерційної діяльності знизилася з 19,2% у 2020 році до 13,8% у 2024 році. Зменшення цього джерела доходів може бути результатом діджиталізації адміністративних послуг. Натомість, доходи від власності та підприємницької діяльності з року в рік зменшуються: з 7,4% у 2020 році до 3,8% у 2024 році. Це свідчить або про зниження ефективності управління комунальним майном, або про зменшення доходів від оренди, дивідендів і продажу об'єктів комунальної власності.

Структура доходів від операцій с капіталом наведена у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Структура доходів від операцій с капіталом

у 2020-2024 роках, млрд.грн.

Надходження (млрд.грн.)	2020	2021	2022	2023	2024
Доходи від операцій с капіталом, всього	**3,5**	**3,4**	**2,3**	**3,6**	**4,9**
Надходження від продажу основного капіталу	1,5	1,2	0,6	0,9	1,2
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	2,0	2,2	1,7	2,7	3,7

Аналіз надходжень від операцій з капіталом місцевих бюджетів України у 2020–2024 роках свідчить про наявність як негативних, так і позитивних тенденцій. Загальний обсяг надходжень за цей період коливався, демонструючи спад у 2022 році, що можна пояснити повномасштабною війною, економічною нестабільністю та зниженням ринкової активності. У 2022 році обсяг доходів від операцій з капіталом зменшився до 2,3 млрд.грн. (падіння на 32,4% порівняно з попереднім роком), що вказує на значний негативний вплив воєнних дій. Проте у 2023 році спостерігається поступове відновлення – надходження зросли до 3,6 млрд.грн, а у 2024 році – до 4,9 млрд.грн, що є найвищим показником за п'ятирічний період. Структурно надходження від операцій з капіталом складаються з двох основних компонентів: надходження від продажу основного капіталу та надходження від продажу землі й нематеріальних активів.

Надходження від продажу землі та нематеріальних активів демонструють більш стійке зростання. У 2023 році він збільшився до 2,7 млрд.грн, а у 2024 – до 3,7 млрд грн. Така динаміка свідчить про активізацію земельного ринку.

2.2. Міжбюджетні трансферти, їх структура та вплив на формування дохідної частини місцевих бюджетів

Важливим джерелом доходів місцевих бюджетів в Україні є міжбюджетні трансферти, які суттєво впливають на формування їх фінансових ресурсів. Трансферти — це кошти, що передаються з державного бюджету або інших місцевих бюджетів з метою збалансування доходів і витрат, а також забезпечення належного фінансування делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. У структурі доходів місцевих бюджетів трансферти займають значну частку, особливо в бюджетах громад з обмеженою податковою базою або низькою економічною активністю.

Виділяють такі основні види трансфертів: дотації та субвенції. Дотації спрямовуються на зменшення дисбалансів у доходах між громадами та забезпечення базового рівня надання публічних послуг. Субвенції мають цільовий характер і передаються на фінансування конкретних напрямів, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, розвиток інфраструктури тощо.

Трансферти відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад, особливо в умовах бюджетної децентралізації, що триває в Україні з 2014 року. Розглянемо основні тенденції міжбюджетних трансфертів (рис. 2.7).

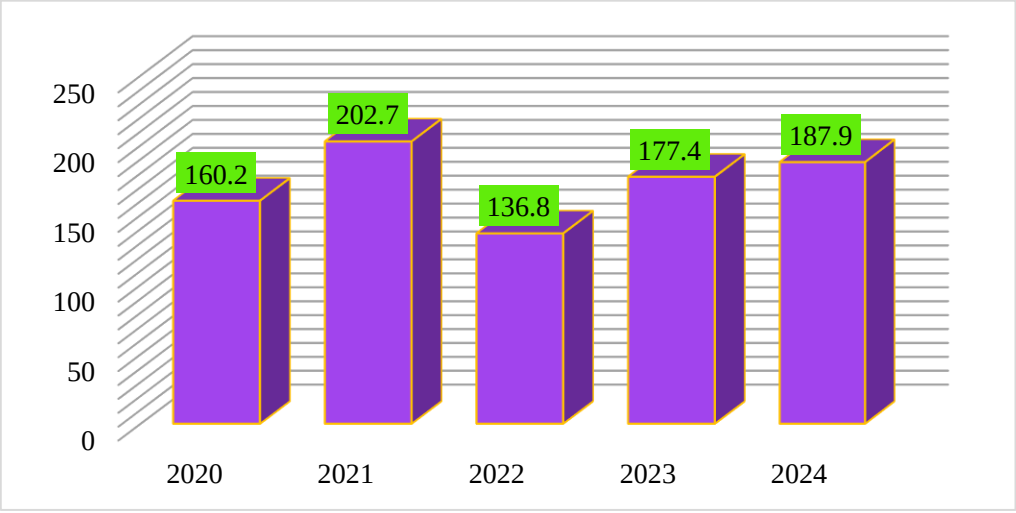

Рис. 2.7. Міжбюджетні трансферти, передані з Державного бюджету до місцевих бюджетів у 2020-2024 роки, млрд.грн.

Аналіз надходжень міжбюджетних трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів України у 2020–2024 роках свідчить про їхню вагому роль у формуванні фінансових ресурсів місцевого самоврядування та забезпеченні виконання делегованих повноважень. У 2022 році обсяг міжбюджетних трансфертів знизився до 137 млрд.грн, що становить спад на 32,6% порівняно з попереднім роком. Основною причиною цього стала повномасштабна війна, яка суттєво вплинула на передачу трансфертів з державного бюджету. У 2024 році обсяг міжбюджетних трансфертів знову зріс – до 193,4 млрд.грн.

У період з 2020 по 2024 роки спостерігається тенденція до зменшення ролі міжбюджетних трансфертів як у структурі ВВП, так і в доходах місцевих бюджетів. Зокрема, частка міжбюджетних трансфертів у ВВП поступово знижувалась: з 3,8% у 2020 році до 2,5% у 2024 році (рис. 2.8, таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

Частка міжбюджетних трансфертів у ВВП та в доходах місцевих бюджетів України 2020 – 2024, %

Показники	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
ВВП млрд. грн.	4194,1	5459,6	5191	6537,8	7658,7
Доходи місцевих бюджетів млрд. грн.	471,5	580,7	555,1	625,6	679,5
Міжбуджетні трансферти млрд. грн.	160,2	202,7	136,8	177,4	187,9
Частака міжбуджетних трансфертів в ВВП %	3,8	3,7	2,6	2,7	2,5
Частака міжбуджетних трансфертів в доходах місцевих бюджетів %	34,0	34,9	24,6	28,4	27,7

Аналогічну тенденцію можна прослідкувати і щодо частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів: якщо у 2020 та 2021 роках цей показник залишався на стабільному рівні (34% та 34,9% відповідно), то у 2022 році відбулося суттєве зниження до 24,6%. Це обумовлюється воєнними діями в країні через, які уряд вирішує зменшити офіційні трансферти та направити ці кошти на воєнні потреби, а також збільшенням інших доходів порівняно з трансфертами

(наприклад, ПДФО). У 2023 році показник дещо виріс до 28,4%, а в 2024 – знову знизився до 27,7%. Це свідчить про поступову, хоча й нерівномірну, тенденцію до зменшення залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету.

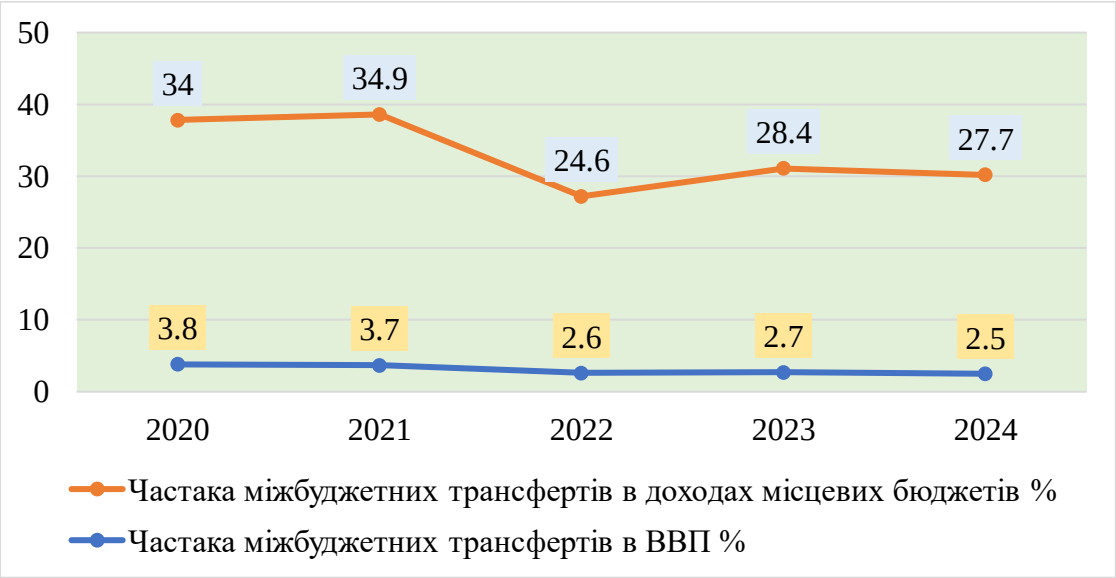

Рис. 2.8. Частки міжбюджетних трансфертів у ВВП та в доходах місцевих бюджетів України 2020 – 2024, %

Проаналізуємо структуру міжбюджетних трансфертів (табл. 2.9 та рис. 2.9).

Таблиця 2.9

Структура міжбюджетних трансфертів у 2020 - 2024 роках (млрд. грн.)

Трансферти	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	**21,6**	**22,8**	**22,2**	**50,3**	**53,1**
Базова дотаціяз з державного бюджету місцевим бюджетам	13,3	15,7	16,3	29	21,1
Додаткові дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	8,3	7,1	5,9	21,3	32,0
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	**138,6**	**179,9**	**114,6**	**121,1**	**134,8**
Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	81,2	100,1	96,7	90,7	104,2
Медична субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	14,6	X	X	X	X
Інші субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	42,8	79,8	17,9	30,4	30,6
Всього міжбюджетних трансфертів	**160,2**	**202,7**	**136,8**	**177,4**	**187,9**

Аналізуючи динаміку міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам у період 2020–2024 років, можна виокремити кілька ключових тенденцій. Дотації у 2023–2024 роках суттєво зросли порівняно з 2020–2022 роками. Особливо помітне зростання додаткових дотацій у 2023 році - з 5,9 млрд.грн. у 2022 році до 21,3 млрд. у 2023 і 32,0 млрд. у 2024 році. У тому числі у 2023 році це відбулося за рахунок збільшення додаткової дотації з державного бюджету на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабної зброю агресію рф.

Субвенції становлять найбільшу частину трансфертів. Зокрема, освітня субвенція залишається стабільно високою протягом усіх років (від 81,2 млрд грн у 2020 до 104,2 млрд грн у 2024), що підтверджує сталість державного фінансування освіти на місцевому рівні. Натомість медична субвенція після 2020 року не надається, що пов'язано з реформою у медичній сфері та зміной механізму фінансування медицини.

Слід зазначити, що найбільшу частку в загальних обсягах трансфертів займають цільові трансферти, а саме субвенції (рис. 2.9).

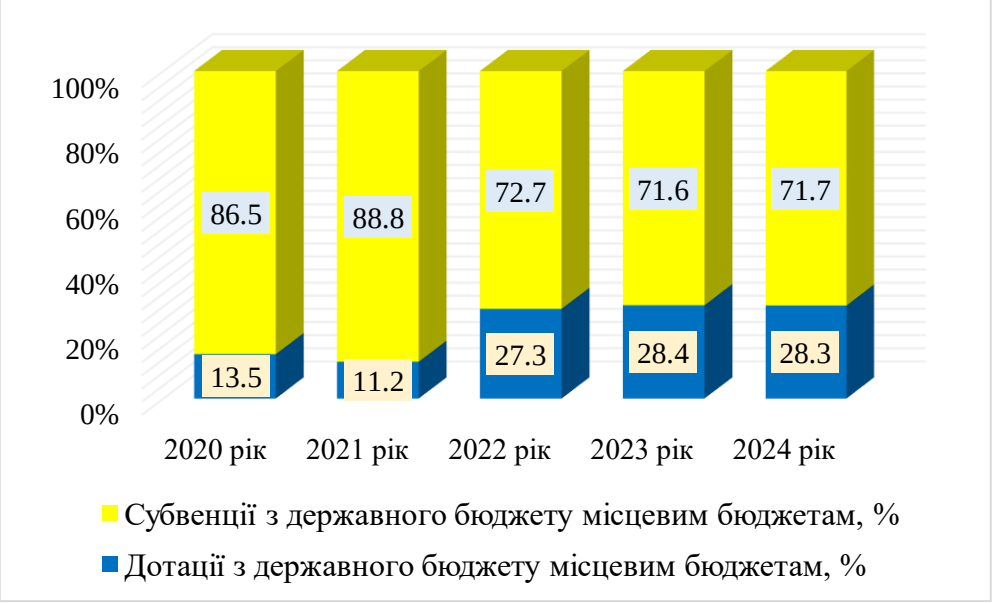

Рис. 2.9. Розподіл трансфертів між дотаціями і субвенціями у 2020-2024 роках, %

Їхня частка становила 86,5% у 2020 році та зросла до 88,8% у 2021-му. Це свідчило про переважно цільовий характер державної допомоги місцевим

бюджетам — тобто кошти надавались переважно з чітким цільовим призначенням. Починаючи з 2022 р. відбувається істотна зміна балансу: частка дотацій зросла до 27,3%, а субвенцій знизилася до 72,7%. У 2023–2024 р.р. ця структура зберігається, з незначними коливаннями (дотації — 28,4% і 28,3%; субвенції — 71,6% і 71,7%). Така трансформація означає зростання ролі дотацій**,** які, на відміну від субвенцій, мають нецільовий або менш жорстко обмежений характер використання.

Таким чином, міжбюджетні трансферти відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової спроможності місцевих бюджетів. Вони слугують інструментом вирівнювання бюджетної забезпеченості та дозволяють компенсувати недостатність власних ресурсів для виконання делегованих державою повноважень. Однак, якщо з одного боку, трансферти дозволяють забезпечити мінімальні стандарти життєдіяльності на всій території країни незалежно від економічного потенціалу конкретного регіону, з іншого боку, надмірна залежність від трансфертів може стримувати розвиток ініціатив на місцях і знижувати мотивацію до нарощення власних доходів.

Динаміка міжбюджетних трансфертів упродовж аналізованого періоду демонструє тісний зв’язок із загальною економічною та безпековою ситуацією в країні. Разом з тим, навіть за умов обмежених державних ресурсів, міжбюджетні трансферти залишаються ключовим інструментом фінансової підтримки місцевих бюджетів, дозволяючи їм виконувати базові функції та утримувати соціально важливі сфери.

Трансферти є необхідним інструментом у формуванні доходної бази місцевих бюджетів, але їх ефективне використання вимагає балансу між підтримкою та заохоченням до фінансової самостійності. Успішна модель міжбюджетних відносин повинна забезпечувати справедливий розподіл ресурсів, сприяти розвитку місцевого економічного потенціалу та підвищувати рівень самозабезпечення територіальних громад.

2.3. Моніторинг виконання дохідної частини бюджету Одеської міської територіальної громади

Одеська міська територіальна громада — це адміністративно-територіальна одиниця, що охоплює місто Одесу, адміністративний центр Одеської області. Місто Одеса є важливим економічним, культурним та транспортним центром України.

Аналіз виконання бюджету Одеської міської територіальної громади (ОМТГ) за 2020–2024 роки відображає адаптацію місцевих фінансів до викликів, спричинених пандемією COVID-19 та війною в Україні. Протягом цього періоду спостерігалася динаміка змін у структурі бюджету, у тому числі, у доходах (рис. 2.10, табл.2.10).

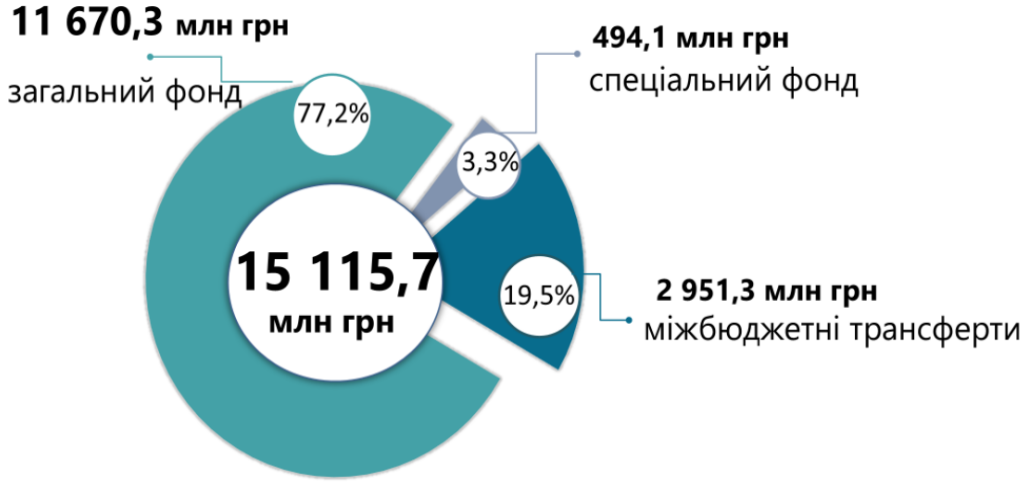

Рис. 2.10. Структура дохідної частини бюджету ОМТГ у розрізі фондів у 2024 році.

Найбільшу частку надходжень ОМТГ складають доходи загального фонду бюджету, що дорівнює 77,2%. Доходи спеціального фонду займають 3,3%, а міжбюджетні трансферти посідають третє місце і займають19,5%.

Загальні доходи бюджету Одеської міської територіальної громади за 2024 рік склали 15,1 млрд.грн, що на 1,4 млрд.грн. більше ніж у 2023 році і становить 102,0 % від запланованого обсягу на рік.

Таблиця 2.10.

Структура доходів бюджету Одеської міської територіальної громади у 2020-2024 роках, млрд.грн.

Доходи	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Загальний фонд (без міжбюджетних трансфертів), в т.ч.:	**7,8**	**9,4**	**10**	**10,9**	**11,7**
ПДФО	4,7	5,6	6,5	6,5	6,5
Єдиний податок	1,3	1,6	1,6	1,7	2,2
Плата за землю	0,6	0,7	0,6	0,8	0,8
Акцизний податок	0,5	0,6	0,5	0,9	0,9
Інщі податки	0,7	1,4	0,8	1	1,3
Спеціальний фонд (без міжбюджетних трансфертів), в т.ч.:	**0,4**	**0,5**	**0,5**	**0,4**	**0,5**
Бюджет розвитку	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Власні надходження бюджетних установ	0,2	0,3	0,5	0,3	0,4
Всього доходи (без урахування міжбюджетних трансфертів)	8,2	9,9	10,5	11,3	12,1
Міжбюджетні трансферти	**1,9**	**2,1**	**1,9**	**2,4**	**2,9**
Разом доходів	**10,1**	**12**	**12,4**	**13,7**	**15,1**

Темп росту до попереднього року склав 107,4 %. Основна частина цих надходжень надійшла до загального фонду бюджету. Структура доходів загального фонду у 2024 році наведена на рис. 2.11.

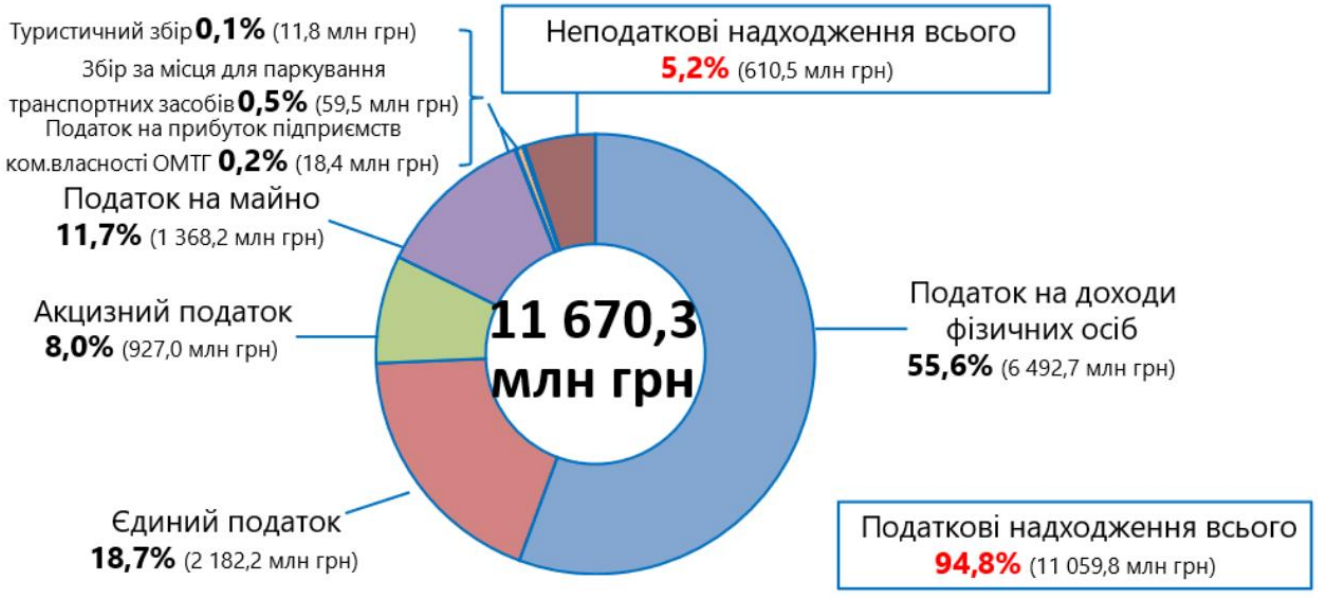

Рис. 2.11. Структура доходів загального фонду бюджету ОМТГ у 2024 році.

Протягом 2024 року до загального фонду бюджету Одеської міської територіальної громади (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 11,7 млрд грн. У порівнянні з 2023 роком це на 0,8 млрд грн більше, що відповідає темпу зростання 107,4 %. Основну частину надходжень загального фонду - 94,0 % - забезпечили податкові платежі. Серед ключових джерел наповнення бюджету: податок на доходи фізичних осіб та єдиний податок (табл. 2.11).

Таблиця 2.11.

Частка окремих податків в загальному фонді бюджету Одеської міської територіальної громади у 2020 – 2024 роках (%)

Податкові надходження	**2020 рік**	**2021 рік**	**2022 рік**	**2023 рік**	**2024 рік**
ПДФО	60,3	62,8	65,0	59,6	55,6
Єдиний податок	16,7	17,0	16,0	15,6	18,8
Інші податки	23,0	20,2	19,0	24,8	25,6
Всього доходів загального фонду,%	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

У 2024 році головним джерелом надходжень до бюджету Одеської міської територіальної громади залишається податок на доходи фізичних осіб, разом із військовим збором. Його внесок у загальні доходи загального фонду (без урахування міжбюджетних трансфертів) становив 55,6 %, що свідчить про його визначальне значення для фінансової стабільності громади. Цього року, згідно з положеннями статті 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» (№ 3460-IX від 9 листопада 2023 року), було тимчасово продовжено дію норми щодо підвищеного нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів — він залишився на рівні 64 %, що на 4 відсоткові пункти більше за базовий показник. Завдяки цьому громада отримала додаткові надходження в сумі 405 792,8 тис. грн, які були використані для надання фінансової підтримки комунальному підприємству «Теплопостачання міста Одеси».

У 2024 році до бюджету Одеської міської територіальної громади фактично надійшло 6,5 млрд.грн. податку на доходи фізичних осіб, що перевищило

запланований обсяг у 6,2 млрд.грн. Це дало змогу досягти 104,3 % виконання плану. У порівнянні з аналогічним періодом 2023 року, у 2024 році обсяг ПДФО зріс на 32,7 млн.грн, тобто на 0,5 %. Водночас варто зазначити, що з жовтня 2024 року розпочалося вилучення податку на доходи фізичних осіб із грошового забезпечення, винагород та інших виплат для військовослужбовців і працівників силових структур, який тепер зараховується не до місцевого, а до державного бюджету. Це стало основною причиною того, що зростання надходжень до бюджету громади виявилося незначним.

Другим надходженням за обсягом є місцевий податок, а саме єдиний податок. На території Одеси розміри ставок єдиного податку для фізичних осіб - підприємців визначено рішенням Одеської міської ради від 23 грудня 2011 року № 1624-VI, з урахуванням подальших змін. Згідно з цим документом, для платників першої групи встановлено два варіанти ставок. Загальна ставка становить 10 % від прожиткового мінімуму для всіх видів діяльності, дозволених законодавством для цієї групи. Для окремих категорій - інвалідів I та II груп, учасників бойових дій і війни, які торгують виключно з ринкових місць, передбачена пільгова ставка - 2 % від прожиткового мінімуму. Усі правила та обмеження регулюються положеннями глави 1 розділу XIV Податкового кодексу України з урахуванням чинних змін. Платники єдиного податку другої групи сплачують податок у розмірі 10 % від мінімальної заробітної плати, незалежно від виду діяльності, за умови дотримання вимог, встановлених тим самим розділом Податкового кодексу.

З урахуванням оновлених розмірів прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, які набрали чинності з 1 січня 2024 року, на території Одеси встановлено такі розміри єдиного податку на поточний рік: для платників першої групи щомісячна сума податку складає 303 грн., а для осіб з інвалідністю I та II груп, учасників бойових дій і війни, які займаються лише роздрібною торгівлею на ринках — 61 грн. Для другої групи платників єдиного податку встановлено фіксовану ставку у розмірі 710 грн.на місяць. Для порівняння, у 2023 році ці суми становили відповідно 268 грн, 54 грн і 670 грн.

Єдиний податок займає друге місце серед основних джерел наповнення бюджету Одеської міської територіальної громади. У 2024 році його частка у структурі фактичних надходжень до загального фонду бюджету громади (без урахування міжбюджетних трансфертів) становила 18,7 %, що свідчить про суттєвий внесок цього податку у фінансове забезпечення місцевих потреб. У 2024 році бюджет ОМТГ отримав загалом 2,2 млрд.грн, з яких 0,4 млрд.грн. надійшло від юридичних осіб, а 1,8 млрд.грн – від фізичних осіб.

Відповідно рис. 2.12. у 2024 році до спеціального фонду бюджету ОМТГ було зараховано 826 млрд. грн. Основними джерелами цих надходжень стали власні надходження бюджетних установ – 388,2 млн. грн. та міжбюджетні трансферти – 331,2 млн.грн. До бюджету розвитку надійшло 96,2 млн.грн.

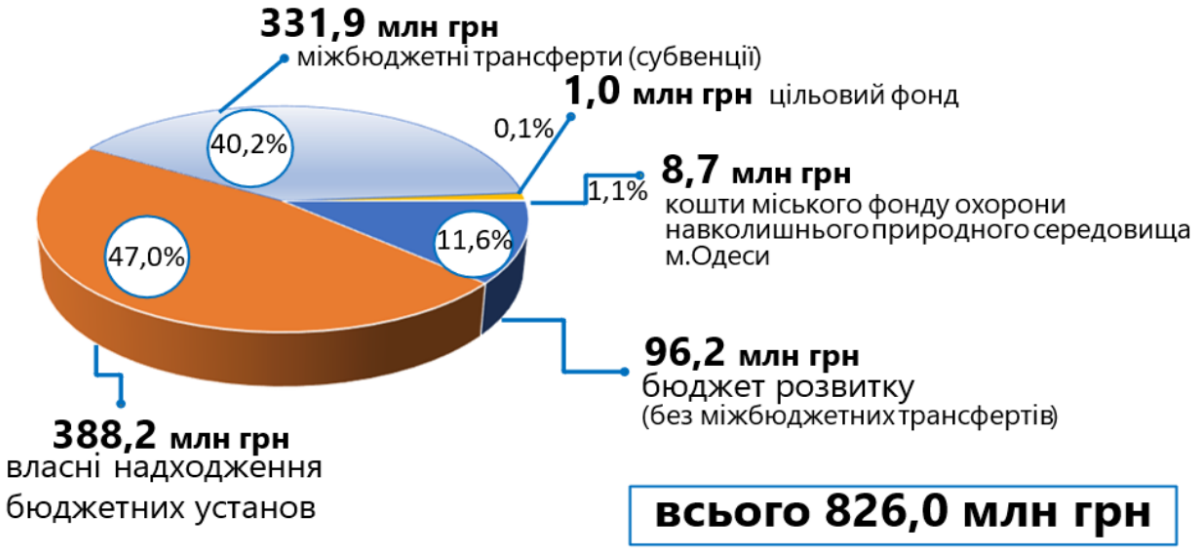

Рис. 2.12. Структура доходів спеціального фонду бюджету ОМТГ у 2024 році.

У 2024 році до бюджету розвитку Одеської міської територіальної громади, з урахуванням міжбюджетних трансфертів, надійшло 127,5 млн.грн. Основними складовими стали 51,1млн.грн. доходи від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у державній або комунальній власності громади, а також 43,4 млн.грн отримано від відчуження майна, яке належить до комунальної власності Одеської міської територіальної громади.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТА РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

3.1. Досвід зарубіжних країн у формуванні доходів місцевих бюджетів та його імплементація у вітчизняну практику

Бюджети територіальних громад становлять фундаментальну складову фінансового механізму діяльності муніципальних утворень, оскільки через них реалізується матеріальне забезпечення освітньої сфери, медичних установ, культурних закладів та соціальної підтримки мешканців територій. Аналіз останніх років демонструє стабільність структурних характеристик надходжень до бюджетів місцевого рівня в Україні, де домінуючу позицію займають кошти, що надходять у формі трансфертних платежів між різними рівнями бюджетної системи.

Суттєва залежність муніципальних органів від фінансових ресурсів, що перерозподіляються через центральний бюджет, демонструє обмежені можливості територіальних утворень щодо автономного забезпечення соціально-економічного прогресу на підконтрольних їм територіях.

За умов розширення компетенцій, які передаються до відання територіальних органів управління, критично важливим напрямом стає оптимізація механізмів наповнення дохідної компоненти муніципальних бюджетів та ідентифікація резервів її нарощування. Ефективне розв'язання цієї проблематики сприятиме зміцненню фінансової автономії місцевої влади та результативній реалізації делегованих їй управлінських завдань. З огляду на це актуальним є вивчення практики інших держав у сфері генерування доходів територіальних бюджетів та оцінка перспектив адаптації цього досвіду в українських реаліях.

У європейських державах власні надходження виступають пріоритетним джерелом поповнення муніципальних (місцевих) бюджетів. Зокрема, скандинавські країни демонструють високий рівень фінансової самодостатності: у Швеції, Швейцарії, Фінляндії та Австрії власні надходження забезпечують більше 70% від загального обсягу доходів місцевих бюджетів. Франція та Данія

характеризуються показником понад 60%, Іспанія досягає 50%, а Норвегія – 56% (рис. 3.1.).

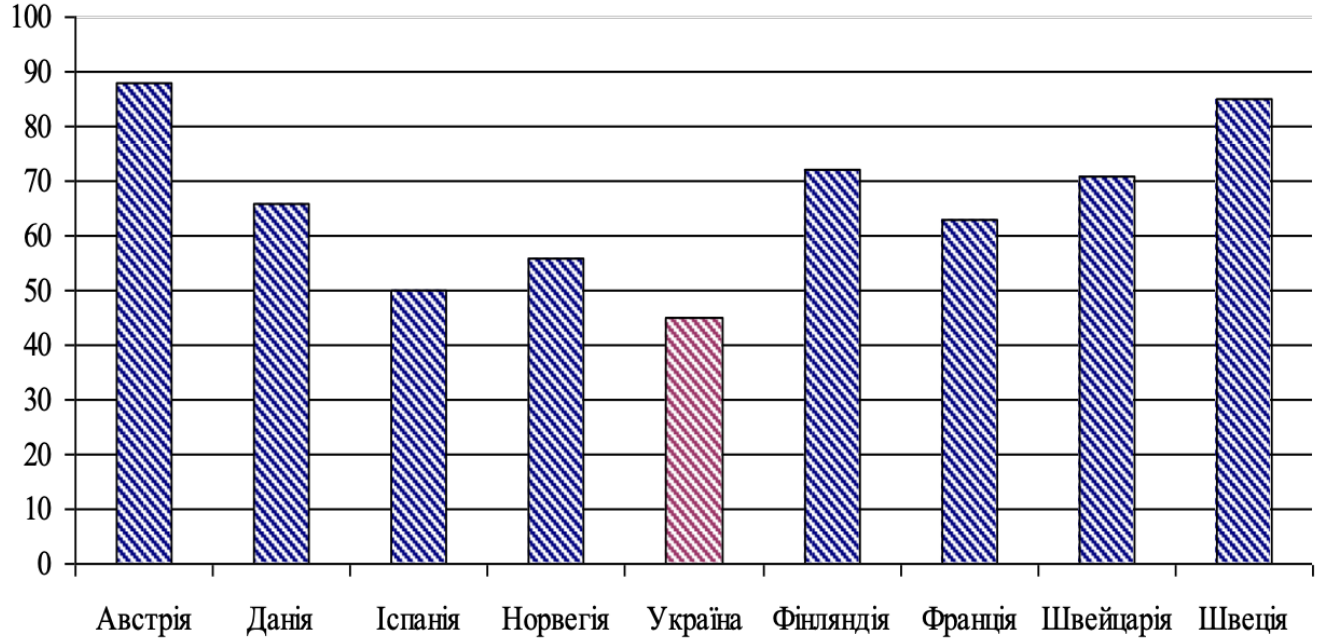

Рис. 3.1. Частка власних надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів країн світу, %

На противагу європейській практиці, в Україні власні та закріплені надходження формують приблизно 45% від сукупних доходів місцевих бюджетів. Такий показник вказує на недостатній ступінь забезпеченості органів територіального самоврядування власними фінансовими ресурсами та значну їх залежність від централізованого фінансування через державний бюджет.

Фундаментальною компонентою дохідної структури місцевих бюджетів у переважній більшості країн світу виступають кошти, що надходять від стягнення територіальних податкових платежів та обов'язкових зборів. Саме через механізм територіального (місцевого) оподаткування забезпечується фінансова підтримка функціонування муніципальних інституцій та створюються необхідні умови для ефективної реалізації делегованих їм управлінських повноважень та соціальних зобов'язань.

Аналіз зарубіжної практики демонструє значну варіативність у питомій вазі місцевих податкових надходжень відносно загального обсягу доходів місцевих бюджетів. Найвищі показники спостерігаються в Австрії, де цей індикатор досягає

72% від сукупних власних надходжень. Сполучені Штати Америки характеризуються рівнем 66%, тоді як у Японії цей показник становить 55% (рис. 3.2.).

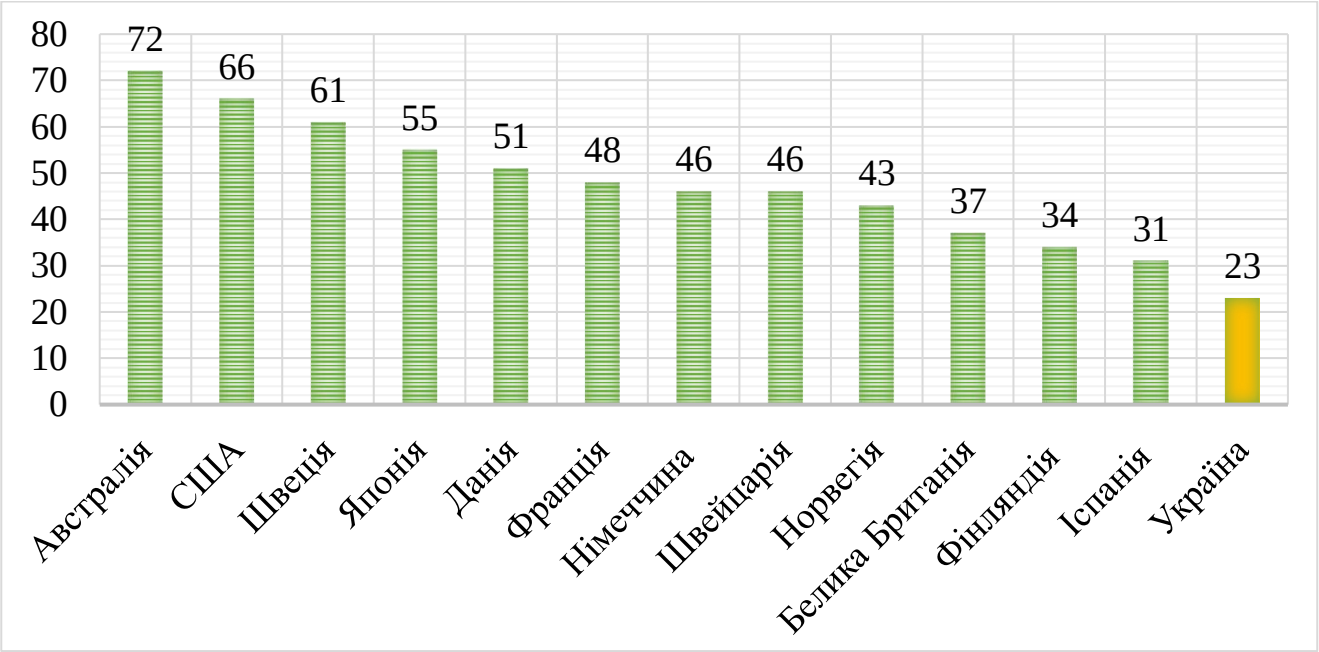

Рис. 3.2. Надходження від сплати місцевих податків і зборів у структурі власних доходів місцевих бюджетів країн світу, %

Європейські держави демонструють помітні відмінності у структурі місцевого фінансування: у Франції територіальні податки формують 48% власних доходів, у Швейцарії - 46 відсотків. Скандинавський регіон відзначається високим рівнем фіскальної децентралізації: Швеція залучає 61% місцевих ресурсів через місцеві податкові механізми, Данія - 51 %.

Німеччина забезпечує 46% територіальних доходів через власне оподаткування, Норвегія – 43%. Великобританія генерує 37% муніципальних надходжень за рахунок локальних податкових інструментів, тоді як Фінляндія та Іспанія демонструють відповідно 34 та 31 %.

Вітчизняна система муніципального фінансування характеризується суттєво нижчими параметрами податкової автономії. Надходження від місцевих податкових платежів та зборів складають лише 23 % від загального обсягу власних та закріплених доходів місцевих бюджетів. Такий показник свідчить про обмежену роль муніципального оподаткування у процесі формування фінансової бази органів

територіального самоврядування України, що контрастує з міжнародною практикою розвинених країн.

Польський досвід реформування системи місцевих фінансів. Аналіз результатів впровадження реформ бюджетної децентралізації в Республіці Польща демонструє високий ступінь ефективності трирівневої моделі місцевого самоврядування. Система адміністративно-територіального устрою, що включає воєводства, повіти та гміни, характеризується раціональним розподілом фінансових повноважень та збалансованою структурою доходно-видаткових операцій.

Фундаментальним принципом функціонування польської моделі є концентрація основних фінансових потоків на рівні гмін, що забезпечує максимальне наближення надання публічних послуг до їх безпосередніх споживачів. Така організаційна структура відповідає принципу субсидіарності, який передбачає делегування повноважень найнижчому рівню управління, здатному ефективно виконувати відповідні функції.

Податкова архітектура польської системи місцевого самоврядування базується на диференційованому розподілі фіскальних джерел між різними рівнями влади. Воєводства отримують переважну частину надходжень від податку на прибуток корпорацій, що відображає їх координуючу роль у регіональному розвитку. Повіти формують свої бюджети за рахунок податку на доходи фізичних осіб, податку на нерухомість та частини корпоративного податку, забезпечуючи фінансування функцій міжмуніципального характеру.

Статистичні дані свідчать про значний рівень фіскальної децентралізації в Польщі порівняно з іншими країнами Центральної та Східної Європи. При цьому в доходах місцевих бюджетів власні надходження становили 50,7%, цільові дотації - 22,9%, а субвенції - 26,4%.

Європейські моделі податкової політики на місцевому рівні. Дослідження фіскальних систем розвинутих європейських держав виявляє значну варіативність у структурі доходів місцевих бюджетів. Найвищі показники частки податкових надходжень у сукупних доходах демонструють Швеція (63%) та Швейцарія (59%),

а також Іспанія, Франція та Італія (понад 55%). Водночас у деяких країнах, зокрема Словаччині та Великобританії, цей показник коливається в межах 10-15%.

Розподіл фіскальних джерел між різними рівнями публічної влади в європейських країнах здійснюється за принципом оптимального поєднання ефективності збирання та адміністрування податків. Центральний уряд зазвичай контролює основні джерела доходів від оподаткування, регіональний рівень отримує частину податків з продажу та доходів, а місцева влада покладається переважно на майнові податки.

Майнове оподаткування як основа місцевих фінансів. Податки на нерухомість та інше майно відіграють ключову роль у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування в більшості європейських країн. В Австрії власники нерухомості площею 500-600 квадратних метрів сплачують щорічно 10-15 тисяч євро. Угорщина активно розвиває систему оподаткування предметів розкоші, включаючи яхти, приватні літаки, вертольоти та дорогі автомобілі.

Французька модель демонструє значну роль майнових податків, які становлять близько 20% доходів місцевих бюджетів. Подібні показники характерні для Румунії (19%), Латвії (13%) та Литви (11%). У Сполучених Штатах Америки податок на майно забезпечує понад 40% надходжень місцевих бюджетів.

Досвід Польщі свідчить про ефективність податку на нерухомість як основного джерела доходів бюджетів гмін. Об'єктами оподаткування виступають земельні ділянки, будівлі та їх частини, пов'язані з комерційною діяльністю. Податок справляється як із забудованих, так і з незабудованих ділянок, за винятком сільськогосподарських та лісових угідь. Муніципальні ради встановлюють податкові ставки в межах максимальних розмірів, визначених міністерством фінансів, з щорічним коригуванням на рівень інфляції.

Болгарська модель характеризується найнижчими в Європі ставками податку на нерухомість. Базою оподаткування служить податкова оцінка майна, визначена для кожного муніципалітету. Власники основного житла отримують 50% знижку, а платники, які вносять річний платіж до 31 березня, отримують додаткову 5% знижку.

Переваги та недоліки майнового оподаткування. Ефективність майнових податків на місцевому рівні зумовлена кількома факторами. По-перше, об'єкти нерухомості легко ідентифікуються та мають чітку територіальну прив'язку, що унеможливлює ухилення від оподаткування шляхом переміщення в іншу юрисдикцію. По-друге, ці податки не зменшують базу загальнодержавних фіскальних платежів та характеризуються стабільністю надходжень порівняно з волатильними податками на прибуток чи додану вартість. По-третє, майнове оподаткування можна розглядати як плату за захист та утримання власності з боку публічної влади.

Серед негативних аспектів слід відзначити складність адміністрування, пов'язану з відсутністю об'єктивних методик оцінки ринкової вартості майна та слабким зв'язком між вартістю власності та доходами її власника. Німецький досвід демонструє перевагу використання вартісної бази оподаткування замість площі об'єкта, що дозволяє врахувати стан нерухомості, місцезнаходження та рівень інфраструктурного забезпечення.

Прибутковий податок у системі місцевого оподаткування. Податок на доходи громадян розглядається як один із найбільш досконалих фіскальних інструментів місцевого рівня. Європейські країни застосовують прогресивні шкали оподаткування, що забезпечує соціальну справедливість та ефективний перерозподіл доходів.

Французька система передбачає звільнення від оподаткування осіб з низькими доходами, застосування 5,5% ставки до річних доходів від 5 963 до 11 896 євро та максимальної 45% ставки до доходів понад 150 000 євро. Німецька модель включає неоподатковуваний мінімум 8,13 тисячі євро на рік, початкову ставку 14% та максимальну 45% ставку для доходів понад 250,7 тисячі євро.
Великобританія демонструє підвищення рівня неоподаткованого доходу з 8,1 до 9,2 тисячі фунтів та зниження граничної ставки з 50% до 45% для доходів понад 150 тисяч фунтів щорічно.

Стягнення місцевого прибуткового податку здійснюється двома основними способами: самостійне встановлення бази та ставок місцевою владою або

застосування надбавки до загальнодержавного податку. Недоліком обох підходів є формування доходів за місцем роботи населення, а не за місцем проживання.

Системи міжбюджетних трансфертів. Дослідження міжнародного досвіду свідчить, що більшість органів місцевого самоврядування не володіє достатніми фінансовими ресурсами для самостійного забезпечення усіх покладених на них функцій. Для підтримки регіонів з найслабшою дохідною базою застосовується система трансфертів, передусім субсидій.

Частка субсидій у доходах місцевих бюджетів варіює від 23% у США до 40% у Японії. Зарубіжний досвід субсидування характеризується кількома особливостями: створенням спеціальних фондів для фінансування капітальних витрат за рахунок внесків органів влади та безпосереднім фінансуванням проектів місцевого самоврядування регіональними урядами.

Для фінансування капітальних видатків зарубіжні країни активно використовують різноманітні форми запозичень. Найвищий рівень місцевого боргу спостерігається в Німеччині (24,9% ВВП), Бельгії (10,9% ВВП) та Італії (9,5% ВВП), тоді як середній показник по країнах ЄС перевищує 5% ВВП.

Найпоширенішими формами залишаються облігаційні позики, міжбюджетні кредити та позики фінансово-кредитних установ. В Австрії та Швеції запозичення використовуються виключно для капітальних видатків, тоді як у Великобританії, Данії та Литві встановлюються обмеження на щорічний обсяг боргових зобов'язань.

Визначимо рекомендації для України на основі вивчення міжнародного досвіду, що дозволяє сформулювати стратегічні напрями розвитку системи місцевих фінансів в Україні. Основним завданням має стати посилення зацікавленості місцевих органів влади у зростанні власного бюджетного потенціалу.

Необхідними кроками є скорочення загальної кількості податків з одночасним розширенням переліку місцевих фіскальних платежів. До складу місцевих податків доцільно віднести податки з вагомими та стабільними надходженнями, зокрема податок на доходи фізичних осіб.

Впровадження ефективної системи оподаткування розкоші сприятиме не лише наповненню бюджету, але й забезпеченню соціальної справедливості та громадської злагоди. Необхідно вдосконалити законодавчу базу щодо місцевого оподаткування, визначивши процедури обчислення та сплати податків, можливості відстрочки платежів та використання податкового кредиту.

Актуальним напрямом є збільшення ставок екологічних податків та посилення контролю за їх стягненням, особливо в регіонах з несприятливою екологічною ситуацією. Пошук альтернативних джерел через впровадження неподаткових зборів також заслуговує на увагу.

Таким чином, врахування міжнародного досвіду при формуванні вітчизняної системи місцевих фінансів сприятиме підвищенню власних доходів регіональних бюджетів та збалансуванню фінансових ресурсів з функціями місцевих органів влади.

3.2. Проблеми формування та шляхи збільшення доходів місцевих бюджетів України

Побудова ефективної дохідної структури місцевих бюджетів становить стратегічно важливе завдання для забезпечення фінансової стійкості та економічного прогресу регіонів України. В контексті поглиблення процесів децентралізації та трансформації фінансових інститутів держави актуалізується потреба у формуванні досконалої системи управління муніципальними фінансами, спроможної гарантувати стабільні бюджетні надходження, забезпечити транспарентність та результативність розпорядження фінансовими ресурсами.

Результативне конструювання дохідної компоненти бюджетів територіальних громад передбачає модернізацію фіскальної політики, раціоналізацію архітектури податкових надходжень та ідентифікацію альтернативних джерел доходів. Цей процес охоплює не тільки інтенсифікацію збирання наявних податкових платежів, але й імплементацію інноваційних

фіскальних механізмів та інструментів, що корелюють із сучасними економічними тенденціями та каталізують сталий прогрес місцевих спільнот.

Модернізація дохідної архітектури місцевих бюджетів в умовах нестабільної ситуації, характерної для сучасної України, має реалізовуватися в межах діючої податкової конструкції. Дана трансформація повинна інтегрувати як удосконалення чинного фіскального законодавства, так і перекалібрування розподілу надходжень між ієрархічними рівнями бюджетної архітектури з метою посилення фінансового потенціалу органів територіального самоврядування.

Для досягнення позитивних результатів реформування, базовими компонентами місцевих бюджетів мають стати саме територіальні податкові платежі (місцеві податки і збори). У поточний період спроможність повноцінного забезпечення всіх функціональних обов'язків та потреб регіонів залишається недостатньою.

Наукові дослідження експертів засвідчили відсутність кореляційного зв'язку між динамікою надходжень місцевих податків і зборів та валовою доданою вартістю регіонів. Водночас було встановлено існування прямої пропорційної залежності між доходами місцевих бюджетів і валовим регіональним продуктом.

Гетерогенність податкових надходжень регіонів унеможливлює встановлення універсального оптимального переліку місцевих податків і зборів, що актуалізує необхідність їх диференціації. Раціоналізувати територіальні податки можливо шляхом інкорпорування до їх структури повного податку на доходи фізичних осіб та податків на підприємницьку діяльність (плати за ліцензії і патенти), які наразі враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.

Визначимо стратегічні напрями оптимізації податкових надходжень:

1. Модернізація системи податкового адміністрування. Для ефективнішого акумулювання доходів до територіальних бюджетів України доцільно розглянути комплекс системних змін. Насамперед, для контролю за виконанням податкових зобов'язань та прискорення і підвищення результативності збирання фіскальних надходжень необхідна розробка нового більш ефективного механізму. Це може передбачати автоматизацію процедур збору податків, посилення моніторингу та

нагляду за платниками податків, а також спрощення алгоритмів сплати податків для підприємницького сектору.

Результативне податкове адміністрування сприяє запобіганню фактам податкових неплатежів, приховуванню доходів, що забезпечує збирання всіх законних податків, передбачених законодавством, і попереджає незаконні втрати. Воно також гарантує широке охоплення населення та бізнес-структур системою оподаткування, щоб усі платники податків належно враховувалися в системі і здійснювали свій внесок до муніципального бюджету.

Крім того, ефективна архітектура податкового адміністрування забезпечує ефективний нагляд за дотриманням податкових обов'язків через систематичний моніторинг та аудит суб'єктів оподаткування, а також функціональні інструменти розслідування порушень та застосування санкцій за недотримання фіскального законодавства. Удосконалення моніторингу руху фінансових ресурсів в економіці допоможе виявити диспропорції у розподілі бюджетних коштів і забезпечити їх більш раціональне використання.

2. Стимулювання підприємницької активності та інвестиційної привабливості. Уряд має стимулювати розвиток місцевих підприємницьких структур і заохочувати інвесторів до провадження інвестиційної діяльності. Такі заходи можуть каталізувати зростання надходжень. Дана мета реалізується через формування позитивного підприємницького середовища, оптимізацію адміністративних процедур у сфері реєстрації та отримання дозволів на ведення бізнесу, активізацію інвестиційної діяльності та розвиток інфраструктурної бази.

Розвиток місцевих підприємницьких структур стимулює економічне зростання і збільшення виробництва та послуг на територіальному рівні, що призводить до зростання обсягу податкових надходжень, включаючи податки на прибуток, нерухомість, землю тощо. Крім того, залучення інвестицій у місцеві підприємства сприяє розвитку та розширенню виробничих потужностей, покращенню інфраструктури та впровадженню інноваційних проектів на територіальному рівні.

Такий підхід забезпечує оптимальні передумови для активізації бізнес-процесів, посилення конкурентних переваг місцевих економічних суб'єктів, що в результаті стимулює зростання обсягів трудових можливостей у регіоні. У свою чергу, це сприяє зростанню доходів населення, зниженню безробіття та підвищенню споживчого попиту. Зростання споживчого попиту стимулює розвиток бізнесу, збільшення обсягів реалізації товарів і послуг, що призводить до збільшення податкових надходжень.

3. Оптимізація бюджетних видатків та підвищення ефективності управління. Для покращення дохідної структури муніципальних бюджетів необхідно підвищити ефективність витрат управлінських органів. Систематичне дослідження бюджетних програм та структури державних видатків становить фундаментальну основу для виявлення резервів підвищення фіскальної ефективності. Комплексний підхід до оцінювання результативності бюджетних програм дозволяє визначити напрями мінімізації неефективних фінансових потоків та формування раціональної системи розподілу публічних ресурсів. Забезпечення відкритості та створення дієвих механізмів моніторингу використання бюджетних коштів виступають ключовими інструментами досягнення максимальної результативності фінансового менеджменту на державному рівні.

Реалізація стратегії підвищення ефективності бюджетних видатків в українських реаліях має потенціал для кардинального впливу на траєкторію національного розвитку. Елімінація неефективних фінансових потоків та структурна оптимізація бюджетних програм створюють можливості для вивільнення значних фінансових ресурсів, які можуть бути переорієнтовані на стратегічно важливі сектори державної політики. До таких пріоритетних напрямів належать система освіти, галузь охорони здоров'я, розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури, а також програми соціального забезпечення населення. Подібний перерозподіл фінансових потоків сприятиме нарощуванню інтелектуального потенціалу нації, стимулюванню економічного зростання та підвищенню стандартів життя українських громадян.

Досягнення зазначених цілей вимагає впровадження комплексної системи контролю та проведення регулярних аудиторських перевірок бюджетних витрат з метою своєчасного виявлення проявів корупційної діяльності та випадків неналежного виконання службових обов'язків. Реалізація таких заходів забезпечить підвищення рівня транспарентності бюджетного процесу, посилення персональної відповідальності державних службовців та оптимізацію механізмів використання публічних фінансів. Ці ініціативи створюють передумови для зміцнення суспільної довіри до державних інституцій та підвищення загальної ефективності системи публічного управління.

Паралельно з цим, скорочення обсягів неефективних бюджетних видатків може стати каталізатором для активізації інвестиційної діяльності та стимулювання розвитку локальних бізнес-структур, що в підсумку призведе до зростання надходжень до місцевих бюджетів. Структурна модернізація бюджетних програм також забезпечить більш раціональне використання наявних ресурсів та суттєве зменшення непродуктивних фінансових витрат, створюючи міцний фундамент для сталого економічного розвитку держави.

Також ефективне використання бюджетних коштів та детальніший контроль за їхніми витратами є одним із важливих кроків України до її сталого розвитку в майбутньому, що позитивно впливає на економіку та суспільство в цілому.

4. Диверсифікація податкової бази через інноваційні фіскальні інструменти. Впровадження інновацій для розвитку територіальних податків. Збільшення різноманітності податків в фіскальній системі може стимулювати збільшення доходів у місцевих бюджетах. Перегляд фіскальної політики може сприяти покращенню фінансової ситуації територіальних бюджетів в Україні з різних причин. Ці зміни можуть призвести до зростання доходів, підвищення фінансової автономії, активізації економічного зростання та розширення фінансових можливостей місцевих органів самоврядування.

Ініціювання нових фіскальних механізмів або коригування рівня існуючих податкових зобов'язань створює передумови для інтенсифікації бюджетних надходжень та формування розширеної ресурсної платформи для забезпечення

регіонального розвитку і задоволення суспільних потреб. Підвищення рівня фінансової незалежності надає муніципальним утворенням можливість знизити ступінь залежності від централізованого фінансування та забезпечити адаптивне реагування на специфічні регіональні виклики і стратегічні пріоритети.

Активізація інвестиційних процесів та розвиток підприємницького середовища може виступати логічним наслідком даної трансформації, що створює імпульс для економічного піднесення територіальних утворень. Посилення значущості регіональних фіскальних інструментів має потенціал надати органам місцевого самоврядування інструментарій для розширення власних фінансових горизонтів та збільшення обсягів капіталовкладень у стратегічно важливі галузі, що в кінцевому підсумку сприяє поліпшенню життєвих стандартів регіональних спільнот.

5. Зміцнення фінансової автономії територій. Створення умов для підвищення фінансової самодостатності муніципальних бюджетних систем може стати каталізатором для активізації їх дохідної частини. Дана мета досягається через реструктуризацію фіскальних принципів та перегляд алгоритму розподілу податкових надходжень між державним центром та регіональними владними структурами.

Українська держава в сучасних умовах протистоїть комплексу складних соціально-економічних проблем. Серед найбільш критичних завдань виділяється необхідність покращення життєвих умов населення, що може бути реалізоване через зміцнення фінансової спроможності територіальних бюджетних утворень.

Формування сталих механізмів регіонального фінансування дозволяє створити базис для довгострокового економічного планування та реалізації амбітних проектів розвитку інфраструктури. Підвищення податкової самостійності територій також сприяє зростанню відповідальності місцевих адміністрацій за ефективне використання фінансових ресурсів та стимулює впровадження інноваційних підходів до бюджетного менеджменту.

Регіональна фіскальна автономія створює передумови для формування конкурентного середовища між територіальними утвореннями у сфері залучення

інвестицій та розвитку бізнес-клімату. Це стимулює місцеві органи влади до пошуку оптимальних рішень для економічного зростання та створення сприятливих умов для підприємницької діяльності, що в підсумку призводить до підвищення загального рівня регіонального добробуту. Посилення фінансової автономії має декілька корисних ефектів для України:

1. Збільшення дохідної частини місцевих бюджетів, яке дозволяє державі розвиватися та вирішувати суспільні проблеми громадян країни.
2. Надає місцевим самоврядуванням можливість бути більш незалежними від центрального органу влади при використанні бюджетних ресурсів.
3. Стимулює економічний розвиток регіонів та залучає інвесторів ефективно інвестувати в території, що також підвищує якість життя населення.
4. Збільшує простір застосування фінансових ресурсів місцевих самоврядувань для інвестиційної діяльності у пріоритетні бюджетні сфери, такі як освіта, охорона здоров'я та соціальна підтримка.

Таким чином, збільшення фінансової самостійності регіонів країни має значний вплив на покращення українського становища та підвищення якості життя громадян.

6. Цифровізація податкових процесів. Впровадження та розвиток систем, що дозволяють швидко та безперешкодно сплачувати податки та електронне управління цими системами. Це надає можливість збільшення ефективності збору податкових платежів, спрощення процедури сплати податків та покращення обліку надходжень. Впровадження таких систем сприяє зменшенню корупції та само собою викликає збільшення доходів.

Впровадження сучасних цифрових платіжних технологій та автоматизованих систем управління фінансовими потоками в українських реаліях створює широкий спектр стратегічних переваг для розвитку державного сектору. Серед ключових позитивних ефектів варто виділити оптимізацію процедур фінансових розрахунків, мінімізацію корупційних ризиків, підвищення економічної результативності, забезпечення транспарентності операцій та доступності інформації, а також інтенсифікацію надходжень до регіональних бюджетних фондів.

Використання інноваційних цифрових платформ для здійснення фінансових операцій кардинально трансформує взаємодію громадян з державними установами, усуваючи необхідність фізичної присутності в адміністративних приміщеннях або тривалого очікування в чергах. Дані технологічні рішення також значно знижують імовірність виникнення корупційних схем та неетичної поведінки посадових осіб, оскільки цифрові фінансові операції формують незмінний електронний реєстр всіх транзакцій.

Автоматизація механізмів збирання та аналізу фінансових даних забезпечує суттєве підвищення економічної ефективності державного сектору через скорочення операційних витрат та мінімізацію людських помилок у процесі обробки інформації. Реалізація принципів відкритого обміну фінансовими даними гарантує доступність критичної інформації для всіх зацікавлених сторін та створює передумови для більш ефективного управління державними фінансами.

Паралельно з цим, розгортання сучасних електронних платіжних екосистем стимулює зростання дохідної частини муніципальних бюджетів завдяки оптимізації процесів збирання обов'язкових платежів та посиленню контрольних механізмів за їх надходженням. Цифровізація фінансових процесів також сприяє формуванню комплексної аналітичної бази даних, що дозволяє органам місцевого самоврядування приймати більш обґрунтовані рішення щодо бюджетного планування та розподілу ресурсів.

Впровадження інтегрованих цифрових платіжних систем створює додаткові можливості для розвитку електронного урядування та підвищення якості надання публічних послуг населенню. Це забезпечує формування більш ефективної та прозорої системи державного управління, яка відповідає сучасним стандартам цифрового суспільства та сприяє зміцненню довіри громадян до державних інституцій.

7. Підвищення податкової культури та громадянської свідомості. До переліку можливих змін в податковій сфері формування місцевих бюджетів можна додати підвищення податкової обізнаності громадян.

Впровадження комплексних навчальних ініціатив та просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення рівня податкової культури серед громадян, здатне стимулювати дотримання строків та точність виконання фіскальних зобов'язань. Підвищення громадянської свідомості та відповідальності може позитивно позначитися на збільшенні податкових надходжень. Розгляд цих факторів важливий для розробки та реалізації комплексної стратегії підвищення ефективності.

Фінансування заходів за рахунок надходжень місцевих бюджетів та обізнаність населення на що вони витрачаються, допомагають забезпечити більшу відповідальність громадян за сплату податків, що, в свою чергу, підвищує надходження місцевих бюджетів. Крім того, це допомагає знизити рівень корупції та незаконного ухилення від сплати податків.

Підвищення податкової обізнаності може допомогти громадянам краще зрозуміти принципи формування їхніх податкових зобов'язань та усвідомити важливість їх виконання для розвитку територіальних громад.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі бакалавра здійснено теоретичне узагальнення та аналіз формування доходів місцевих бюджетів, обґрунтувано шляхи їх оптимізації та виявлено резерви зростання із врахуванням сучасних соціально-економічних умов. У результаті проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Економічна сутність доходів місцевих бюджетів полягає у сукупності економічних відносин, пов'язаних з формуванням та розподілом фінансових ресурсів на місцевому рівні, які використовуються органами місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій та завдань. Доходи місцевих бюджетів відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової основи місцевого самоврядування, регулюванні економічних і соціальних процесів на місцевому рівні, стимулюванні економічного розвитку територій, підвищенні якості життя населення.

2. Фінансова база органів місцевого самоврядування формується за рахунок власних і закріплених доходів, а також за рахунок трансфертів (дотацій і субвенцій) і позик. Проблема оптимального співвідношення між власними доходами місцевих бюджетів та міжбюджетними трансфертами залишається актуальною для більшості країн, у тому числі і для України. З одного боку, висока частка власних доходів свідчить про фінансову автономію місцевого самоврядування, з іншого – необхідність забезпечення єдиних стандартів надання публічних послуг на всій території країни вимагає застосування механізмів фінансового вирівнювання.

3. Починаючи з кінця 2014 року, в Україні реалізується реформа місцевого самоврядування, що передбачає глибоку децентралізацію влади. Однією з ключових цілей цієї реформи є посилення фінансової автономії місцевих бюджетів за рахунок розширення власних дохідних джерел для виконання завдань і функцій, покладених на місцеві органи. В рамках реформи було створено територіальні громади (ТГ), які отримали прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, частину загальнодержавних податків а також право встановлювати місцеві податки і збори в межах, визначених законодавством.

4. Частка власних доходів у загальній структурі надходжень місцевих бюджетів збільшується. До власних доходів відносяться місцеві податки та збори (єдиний податок, податок на майно, туристичний збір тощо), а також неподаткові надходження - плата за адміністративні послуги, оренда комунального майна, штрафи. Зміцнення власної дохідної бази стало пріоритетом для органів місцевого самоврядування, оскільки ці надходження не враховуються при розрахунку обсягу міжбюджетних трансфертів і можуть бути використані більш гнучко.

5. В доходах місцевих бюджетів найбільшу частку займають податкові надходження, а основним джерелом є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). У 2020 році його частка становила 62,3%, досягла максимуму у 2021 році (69,2%), але у подальші роки знизилася до 58,4% у 2024 році. Головним чином це пов'язано з передачею військового ПДФО до державного бюджету з 1 жовтня 2023 року.

6. У 2020-2024 р.р. в структурі місцевих податків і зборів ключову позиція займають єдиний податок та податку на майно. В ці роки спостерігається стійка тенденція до зростання частки єдиного податку. У 2024 році його частка зросла до 57,7 %. Це свідчить про зростаючу роль спрощеної системи оподаткування в забезпеченні фінансової спроможності місцевих бюджетів.

7. Найбільшу частку в структурі неподаткових надходжень стабільно займають власні надходження бюджетних установ, які зросли з 61,2% у 2020 році до 75,2% у 2023 році, з незначним зниженням до 72,9% у 2024 році. Це свідчить про посилення ролі бюджетних установ у формуванні власних доходів.

8. Трансферти відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад, особливо в умовах бюджетної децентралізації. У період з 2020 по 2024 роки спостерігається тенденція до зменшення ролі міжбюджетних трансфертів як у структурі ВВП (зниження з 3,8% у 2020 р. до 2,5% у 2024 р), так і в доходах місцевих бюджетів. Основною причиною зниження обсягу трансфертів на 32,6% у 2022 році стала повномасштабна війна. У 2024 році обсяг міжбюджетних трансфертів знову зріс – до 193,4 млрд.грн.

9. В структурі міжбюджетних трансфертів найбільшу частку займають цільові трансферти – субвенції. Зокрема, освітня субвенція залишається стабільно

високою протягом усіх років (від 81,2 млрд грн у 2020 до 104,2 млрд грн у 2024), що підтверджує сталість державного фінансування освіти на місцевому рівні. Натомість медична субвенція після 2020 року не надається, що пов'язано з реформою у медичній сфері та зміной механізму фінансування медицини.

10. Дотації у 2023–2024 роках суттєво зросли порівняно з 2020–2022 роками. Особливо помітне зростання додаткових дотацій у 2023 році (з 5,9 млрд.грн. у 2022 році до 21,3 млрд. у 2023); у 2024 році - 32,0 млрд.грн. У 2023 році це відбулося за рахунок збільшення додаткової дотації з державного бюджету на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та ін. територіях України, пов'язаних з агресією рф.

11. Аналіз виконання бюджету Одеської міської територіальної громади (ОМТГ) за 2020–2024 роки відображає адаптацію місцевих фінансів до викликів, спричинених пандемією COVID-19 та війною в Україні. Найбільшу частку надходжень ОМТГ складають доходи загального фонду бюджету, що дорівнює 77,2%. Основну частину надходжень загального фонду - 94,0 % - забезпечили податкові платежі. Серед ключових джерел - ПДФО та єдиний податок. Доходи спеціального фонду займають 3,3%, а міжбюджетні трансферти посідають третє місце і займають19,5%. %.

12. В зарубіжних країнах власні надходження є пріоритетним джерелом поповнення місцевих бюджетів. У скандинавські країнах - Швеції, Швейцарії, Фінляндії та Австрії власні надходження забезпечують більше 70% від загального обсягу доходів місцевих бюджетів. Найбільшу частку займають саме місцеві податки і збори. Найвищі показники спостерігаються в Австрії - 72% від сукупних власних надходжень, у США - 66%, у Японії - 55%.

13. Шляхами збільшення доходів місцевих бюджетів мають стати: повне зарахування ПДФО до місцевих бюджетів, розширення переліку місцевих податків і зборів, у тому числі введення нових зборів, скорочення обсягів неефективних бюджетних видатків, підвищення податкової культури та громадянської свідомості.

Список використаних джерел

1. Бороденко Т. Місцеві бюджети як основа фінансової бази органів місцевого самоврядування.Grail of Science, 2023. No24. С.72–79. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.007

2. Боронос В.Г. Вплив бюджетних важелів на фінансове забезпечення розвитку території. Механізм регулювання економіки. 2019. № 1. С. 196-206.

3. Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

4. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г., Табенська Ю. В. Формування доходів місцевих бюджетів за умов бюджетної децентралізації. Бізнес Інформ. 2023. № 5. С. 187-195. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001417757

5. Возняк Г. Фінансова децентралізація та стале ендогенне зростання регіонів : формалізація напрямів впливу. Світ фінансів. 2019. № 2. С. 49-59.

6. Возняк Г., Капленко Г., Коваль В. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство. 2022. № 42. URL: https://doi.org/10.32782/2524- 0072/2022-42-24.

7. Вольська О. М., Ковпанець Є. М. Удосконалення фінансової децентралізації місцевого самоврядування. Таврійський науковий вісник. 2020. № 4. С. 31-36.

8. Гетманець, О. П., Чорна А. М., Сядриста І. І. Особливості місцевого оподаткування як основи формування доходів об'єднаних територіальних громад в Україні. Приазовський економічний вісник. 2022. Вип. 1(30). С. 100- 105. DOI: https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-17.

9. Горин В.П., Савчук С.В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. Агросвіт. 2023. № 13. С. 11- 20.

10. Гнип І. П. Перспективи розвитку системи місцевих податків і зборів в Україні / І.П. Гнип// URL: http://libfor.com/index.php?newsid=344

11. Дема Д. І., Шубенко І. А., Давидчук С. М. Місцеве оподаткування: сучасний стан та досвід країн Європейського Союзу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2023. № 28. С. 69-76.

12. Державний веб-портал бюджету для громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://openbudget.gov.ua/

13. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 252 від 11.03.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text.

14. Дем'янишин В., Лободіна З. Розвиток фінансового механізму в умовах реформування фінансової системи України. Формування ринкової економіки в Україні. 2020. Вип. 43. С. 59–80.

15. Дем'янчук О. І., Сахарук Н. І. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетно-податкових реформ в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». 2021. № 22(50). С. 47-54

16. Дмитренко Г.В. Основні принципи формування місцевих бюджетів. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2020. № 1 (56). С. 49-55.

17. Довідка Міністерства фінансів України «Виконання доходів місцевих бюджетів за 2020 рік» [Електронний ресурс] // Київ. – 2021. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Довідка_на_сайт_за_2020_рік.pdf.

18. Довідка Міністерства фінансів України «Виконання доходів місцевих бюджетів за 2021 рік» [Електронний ресурс] // Київ. – 2022. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Довідка_на_сайт_за_січеньгрудень_2021_року(1).pdf

19. Довідка Міністерства фінансів України «Виконання доходів місцевих бюджетів за 2022 рік» [Електронний ресурс] // Київ. – 2023.

20. Довідка Міністерства фінансів України «Виконання доходів місцевих бюджетів за 2023 рік» [Електронний ресурс] // Київ. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: https://mof.gov.ua/storage/files/Довідка_на_сайт_за_2023_рік.pdf.

21. Казначейська система: підручник / за наук. ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого, д. е. н., проф. О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. – Тернопіль: ЗУНУ, 2020. – 364 с.

22. Канєва Т., Дрепін А. Міжбюджетні відносини в умовах децентралізації влади. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2020. №3. С. 50-65

23. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. Проблеми економіки. 2023. № 1. С. 185-190.

24. Карпишин Н.І., Булавинець В.М. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів в Україні. Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій: Монографія. За ред. Л. Гур'янової, В. Цибакової; Братислава. Харків: ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. С.76-85.

25. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний об'єднаних територіальних громад у фінансовій системі України. Світ фінансів. 2020. № 1 (62). С. 8–19.

26. Кужелєв М. О., Плахотнюк В. В. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Економічний вісник університету. – 2018. – Вип. 36(1). – С. 302–312.

27. Кучеркова С. Формування місцевих бюджетів та напрями їх покращення в умовах децентралізації. Галицький економічний вісник. Т. : ТНТУ, 2023. Том 80. № 1. С. 49–58.

28. Лобачева І. Ф. Місцеві податки і збори: їх роль у формуванні місцевих бюджетів. Подільський науковий вісник. 2021. № 3 (19). С. 18-24

29. Ніколенко В.Ю., Свешніков С.М., Юрченко В.В. та ін. Місцеві бюджети як чинник стабільності розвитку регіонів : навчальний посібник. Київ, 2019. 41 с.

30. Олійник Д. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. Актуальні питання фінансової науки та практики: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. 2024.

31. Олійник Д., Дрожак В., Селезньов В. Податкові надходження у формуванні доходів місцевих бюджетів. Фінансове забезпечення сталого розвитку: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. Вип. 3. Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023.

32. Олійник Д., Савчук С. Сучасні тенденції виконання видатків місцевих бюджетів України. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 2024 р.). 2024.

33. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.treasury.gov.ua

34. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk

35. Офіційний сайт міста Одеса URL: https://omr.gov.ua/ua/

36. Офіційний сайт Верховної Ради України URL: http://www.rada.gov.ua

37. Петленко Ю., Міланченко В. Фінансова децентралізація як напрямок підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. № 4. С. 39-46

38. Письменний В.В. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації. Формування ринкової економіки в Україні. 2018. Вип. 40. Ч. 2. С. 72-78.

39. Податковий кодекс України: Закон України No2755-VI від 02.12.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

40. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України № 11 від 14.01.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-11#Text.

41. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України № 1082-IX від 15 грудня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text.

42. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.06.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 19.04.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

43. Прокопович, Л. Оцінювання доходів місцевих бюджетів. Економіка та суспільство. 2022. № 39. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-26

44. Публічний звіт Голови Державнох Казначейської служби України 2024 рік / С.Тетяна. // – 2025 URL: https://www.treasury.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%20звіт%20Голови%20Державної%20казначейської%20служби%20України%20Тетяни%20Слюз%20про%20підсумки%20діяльності%20Казначейства%20за%202024%20рік.pdf

45. Публічний звіт Голови Державнох Казначейської служби України 2023 рік / С.Тетяна. // – 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civi2018/zvit2023/zvit_kazna_2023.pdf

46. Публічний звіт Голови Державнох Казначейської служби України 2022 рік / С.Тетяна. // – 2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.treasury.gov.ua/storage/app/sites/1/uploadedfiles/ПУБЛІЧНИЙ%20ЗВІТ%20за%202022%20рік.pdf

47. Публічний звіт Голови Державнох Казначейської служби України 2021 рік / С.Тетяна. // – 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.treasury.gov.ua/storage/app/sites/1/uploadedfiles/%20звіт%20Голови%20Державної%20казначейської%20служби%20України%20Тетяни%20Слюз%20про%20підсумки%20діяльності%20Казначейства%20за%202021%20рік.pdf

48. Публічний звіт Голови Державнох Казначейської служби України 2020 рік / С.Тетяна. // – 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.treasury.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/e68/fb0/602e68fb0b6db069994723.pdf

49. Світовий досвід оподаткування (досвід розвитку та модернізації податкових служб країн світу) // Офіційний портал Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid

50. Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій: Монографія. За ред. Л. Гур'янової, В. Цибакової; Братислава – Харків: ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 188 с.

51. Степанюк А. Роль фінансової децентралізації в управлінні системою фінансів місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 3. С. 83–87.

52. Ткачик Ф.П. Архітектоніка міжбюджетних трансфертів та їх вплив на фінансову самостійність регіонів. Економіка та держава. 2021. № 8. С. 85-90.

53. Тоцька О., Дмитрук І. Податок на доходи фізичних осіб в Україні: загальнодержавний і регіональний вимір. Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку. 2023. Т. 1. № 8. С. 30–39.

54. Юрчишена Л., Цимбалюк К. Оцінка впливу майнових податків на доходи місцевих бюджетів України. Економіка та суспільство, 2023. № 56. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-117

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

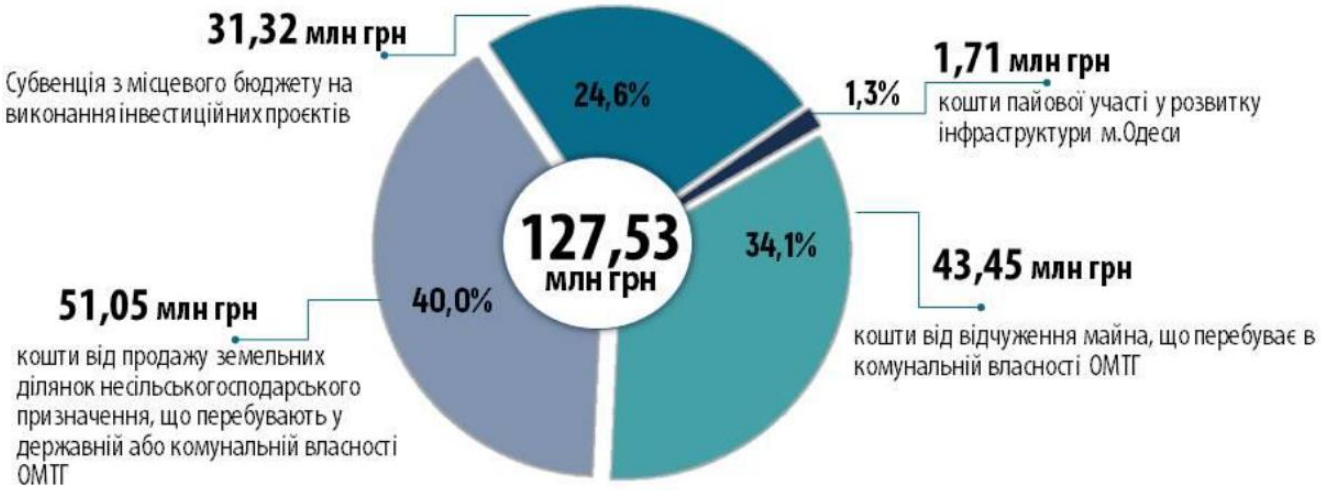

Рис. Структура доходів бюджету розвитку ОМТГ у 2025 році

Додаток В

Особливості формування коштів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах			
Німеччина	Велика Британія	Франція	Скандинавські країни
В урядовому проекті місцевих бюджетів видатки плануються на 2-3% більше, ніж минулого року. Проект має відповідати критеріям бюджетної політики ЄС.	Частка місцевих бюджетів у бюджетній системі коливається на рівні 30%. Головне джерело місцевих бюджетів - муніципальний податок (справляється залежно від вартості майна та кількості дорослих членів сім'ї). Видатки місцевих бюджетів поділяються на поточні та капітальні (капітальні покриваються за рахунок позик, а джерелом фінансування поточних, головним чином, є податки).	Місцеві органи влади здійснюють великі капіталовкладення - понад 52% всіх капітальних державних витрат. Частка податків у місцевому бюджеті - 40%, субсидій – 30%, власні надходження і позики - 30%. Місцеві бюджети, як правило, дефіцитні і потребують додаткових ресурсів для фінансування власних програм. Місцеві бюджети Франції в частині видатків складаються з двох основних розділів: бюджети поточної діяльності (функціональний) та бюджети нового будівництва (інвестування).	Особливістю фінансів Норвегії є те, що зовнішнього боргу у країни немає. Проблеми бюджетного дефіциту в країні немає також, навіть попри традиційно високий рівень бюджетних витрат та соціальних зобов'язань уряду. У Фінляндії одним із пріоритетів бюджетних витрат є розвиток науки. Рівень видатків на науково-дослідні роботи у відсотках відносно ВВП є одним з найвищих у світі.